

Minna Kantoniemi

**Vapautuneen vangin syrjäytyminen, leimautuminen ja jäl-
kihuolto**

”Se menneisyys teki mulle sen, et muhun ei hirveesti satsattu”

Opinnäytetyö

Kevät 2012

Sosiaali- ja terveysalan yksikkö

Sosiaalialan koulutusohjelma

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Sosiaali- ja terveysalan yksikkö

Koulutusohjelma: Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK)

Tekijä: Minna Kantoniemi

Työn nimi: Vapautuneen vangin syrjäytyminen, leimautuminen ja jälkihuolto: ”Se menneisyys teki mulle sen, et muhun ei hirveesti satsattu”

Ohjaaja: Arja Hemminki

Vuosi: 2012

Sivumäärä: 79

Liitteiden lukumäärä: 1

Opinnäytetyössäni tutkin, ovatko vapautuvat vangit alttiita syrjäytymiselle ja leimaako yhteiskunta heidät rikollisiksi. Selvitin työssäni myös, mitä vankilasta vapautumisen ensiaskeleet sisältävät, saavatko vapautuvat vangit riittävästi tukea vapautumisen jälkeen sekä mitä kehittämistarpeita vangin jälkihuollossa ilmenee. Lisäksi tutkimuksessani selvitin, onko vanki päässyt kouluun tai töihin vapauduttuaan ja mitä mahdollisia tukimuotoja vapautunut vanki on käyttänyt työn ja koulutuksen saamiseksi sekä onko heitä kohdeltu työ- ja koulupaikoilla oikeudenmukaisesti.

Opinnäytetyötä varten haastattelin kahdeksaa vankilahistorian omaavaa henkilöä. Tutkimukseni oli kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus ja haastattelumuotona käytin teemahaastattelua. Työssäni yhteistyötahona toimi KRIS. Teemahaastattelulla keräämäni aineiston analysoin teemoittelun avulla. Teemat olivat vankilasta vapautuminen ja vapautuneen vangin ensiaskeleet, tuki ja tuen tarve, syrjäytymisen ja leimautumisen kokemukset sekä nykypäivän asenteet ja jälkihuollon kehittämistarpeet.

Opinnäytetyöni tulosten perusteella vapautuneet vangit leimautuvat ja siten myös syrjäytyvät herkästi. Tutkimuksessa kävi kuitenkin ilmi, ettei yhteiskunta ole aina välttämättä se, joka hylkii vapautuvia vankeja, vaan suuressa osassa siviiliin sopeutumisessa on vangin oma-aloitteisuus ja avoimuus. Toteuttamastani tutkimuksesta kävi myös ilmi se, että lähes jokainen haastateltava, jolla oli ollut toimintakykyä ja motivaatiota, oli päässyt vapautumisen jälkeen kouluun, töihin tai johonkin toimintaan. Suurin osa haastateltavista oli saanut toimipaikan työllisyyspalvelujen kautta. Työharjoittelun tai työelämävalmennuksen jälkeen moni oli päässyt kouluun. Lisäksi opinnäytetyöni tulosten perusteella jälkihuollon tärkeimpänä muotona nähtiin olevan vertaistuki. Jälkihuollon onnistumisen ongelmana sen sijaan nähtiin eroavaisuudet eri paikkakuntien tuottamien palvelujen saannissa.

Avainsanat: leimautua, syrjäytyminen, vertaistuki, sosiaaliset ongelmat, yhteiskunta, laadullinen tutkimus, jälkihuolto

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Health care and Social Work

Degree programme: Degree programme of Social Work, Bachelor of Social Work

Author: Minna Kantoniemi

Title of thesis: Social exclusion, stigmatization and aftercare of former prisoners

Supervisor: Arja Hemminki

Year: 2012

Number of pages: 79

Number of appendices: 1

The aim of this thesis was to find out whether the released prisoners are vulnerable to social exclusion and if society stigmatizes them as criminals. I also inquired, among other things, whether prisoners' after-care is working properly, how it could be improved, what the first steps are after release from prison and if a prisoner can get enough support after the release. In addition, I studied how easily employment or education programs were *offered* to former prisoners and if they have experienced any injustices during these programs.

During my qualitative research I interviewed eight former prisoners using the theme interview method. I also used themes to analyze the interviews. The themes I used were: the release from prison, the first steps after the release, support, need for support, social exclusion, stigmatization as criminal, attitudes towards today's prisoners and the need of aftercare improvement. The work was done in co-operation with KRIS.

Based on the results of my research, it seems that released prisoners are likely to be stigmatized and excluded from society. However, it turned out to be the prisoner's motivation and openness or lack of them that are bigger issues than sometimes confronted negative attitudes from society. I also found out that almost each interviewed person who had motivation and ability to function eventually succeeded in getting a job, a place to study or getting involved in other activities after being released. Most of the people interviewed got activities via employment services and many received a study place after on-the-job training. The results also show that peer support is the most valuable form of aftercare. Differences in municipalities providing aftercare services are notable.

Keywords: stigmatization, social exclusion, peer support, social problems, society, a qualitative research, aftercare

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä.....	2
Thesis abstract.....	3
SISÄLTÖ.....	4
1 JOHDANTO	6
2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT.....	9
2.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset.....	9
2.2 Aiheen valinta.....	10
3 VANKEINHOIDON YHTEISKUNNALLINEN KEHITYS	11
3.1 Vankeinhoidon historiaa.....	11
3.2 Vankeinhoidon yleisestävyys	13
3.3 Kokonaisvaltainen kuntouttaminen vankeinhoidossa	14
4 VANKILASTA VAPAUTUMINEN.....	17
4.1 Vaiheittainen sopeutuminen vapauteen	18
4.2 Valvottu koevapaus.....	18
4.3 Vangin jälkihuolto.....	19
4.4 Turvallisuudentunne ja elämänhallinta.....	22
5 LEIMAUTUMINEN JA SYRJÄYTYMINEN.....	24
5.1 Yhteiskuntaan sopeutuminen.....	25
5.2 Syrjäytyminen ja huono-osaisuus	26
5.3 Vangin identiteetti	27
6 VAPAUTUNEEN VANGIN SOSIAALISET ONGELMAT.....	30
6.1 Työllisyys ja koulutus	30
6.2 Asuminen ja toimeentulo.....	31
6.3 Päihteet.....	33
6.4 Mielenterveysongelmat, fyysinen toimintakyky ja muut taustalla olevat ongelmat	34
7 VAPAUTUNEEN VANGIN TUKI	36
7.1 Viranomaisverkosto	36
7.2 Järjestöt ja yhdistykset apuna rikoksettomaan elämään	37

7.3 Entisten vankien perustama vertaistukijärjestö KRIS	38
7.3.1 VST-hanke	39
7.3.2 YRE	39
8 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	40
8.1 Laadullinen tutkimus	40
8.2 Tutkimusaineiston keruu	41
8.2.1 Haastattelumuotona teemahaastattelu	42
8.2.2 Haastateltavien valinta	42
8.2.3 Teemahaastattelun toteutus.....	43
8.3 Tutkimusaineiston analysointi	44
9 TUTKIMUKSEN YLEISTETTÄVYYS, LUOTETTAVUUS JA	
EETTISYYS	46
9.1 Yleistettävyys	46
9.2 Luotettavuus	47
9.3 Eettisyys	48
10 TUTKIMUKSEN TULOKSET	50
10.1 Vankilasta vapautuminen ja vapautuneen vangin ensiaskeleet	50
10.2 Tuki ja tuen tarve vankilasta vapautumisen jälkeen	51
10.3 Syrjinnän ja leimautumisen kokemukset	55
10.4 Nykypäivän asenteet ja jälkihuollon kehittämistarpeet	59
11 JOHTOPÄÄTÖKSET	63
12 POHDINTA	70
LÄHTEET	74
LIITTEET	79

1 JOHDANTO

Kansalaisuus voidaan määritellä yksilön mahdollisuudeksi osallistua kokonaisvaltaisesti omassa yhteiskunnassa vallitsevaan elämänmuotoon. Se, ketkä määritellään kansalaisiksi ja ketkä kansalaisuuden ulkopuolella oleviksi muukalaisiksi, on tärkeä kysymys silloin, kun pohditaan tasa-arvoa sekä hyvinvoinnin ja turvallisuuden oikeudenmukaista jakoa yhteiskunnassa. Vankeusrangaistusta kärsivien vankien täysipainoista osallistumista yhteiskuntaan on rajoitettu vapaudenmenetyksellä, mutta muita ihmisyyteen, kansalaisuuteen ja kotikunnan jäsenyyteen liittyviä oikeuksia ei vankeus saisi kahlita. (Kauppila 1999, 18.)

Toimeentulo, asunto, työ ja koulutus ovat keskeisiä hyvinvoinnin osatekijöitä elämässämme. Näiden konkreettisten elämänedellytysten osalta vapautuneiden vankien sosiaalinen tilanne on oleellisesti muuta väestöä heikompi. Mitä suurempi vankilakertaisuus tai mitä nuorempi vanki, sitä heikompi on hänen sosiaalinen tilanteensa. (Järvelä 2002, 271.) Vangeilla esiintyy runsaasti päihde- ja psyykkisiä ongelmia ja lisäksi suurimmalta osalta puuttuu työhistoria sekä ammatillinen koulutus (Kurki, Kurki-Suutarinen & Taruvuori 2010, 35).

Hypénin (2004, 54–55) tekemän seurantatutkimuksen mukaan, urautuneet vangit ovat Suomen köyhin, sairain ja syrjäytynein yhtenäinen väestönosa. Vankien terveydenhuollon kehittämistä selvittänyt työryhmä kartoitti vuonna 2002 vankien terveydentilaa. Terveyskartoituksessa kävi ilmi, että vangeista huumeriippuvaisia oli 46 prosenttia, alkoholiriippuvaisia 39 prosenttia ja psykiatrisesti häiriytyneitä oli 39 prosenttia. Vangeista 40 prosenttia oli alentuneesti työkyvyttömiä.

Opinnäytetyöni aihe oli helppo valinta, koska vankeinhoitoon Suomessa on alettu viime vuosien aikana liittämään yhä enemmän kuntouttavia ja hoidollisia sisältöjä. Päihde- ja rikollisuus työkenttänä on kiinnostanut minua koko opiskelujeni ajan. Tuntuu siltä, että yhä enemmän pohditaan toimitaanko vankien jälkihuollossa oikealla tavalla, hoidetaanko vankien laaja-alaiset ongelmat riittävästi ja huomioitaanko ne oikeaan aikaan sekä onko kuntoutus edelleenkin riittävää ja kitkaton. Vankilaharjoittelut ja työkokemus lisäsivät kiinnostustani entisestään, koska sain nähdä mitä kaikkea päihde- ja rikollisuus työkenttään kuuluu. Päihde- ja rikol-

lisuusongelmia voi olla kenellä tahansa, niin vammaisilla, lapsilla, mielenterveysongelmaisilla kuin vanhuksillakin ja ne vaikuttavat niin yksilöön, yhteisöön kuin yhteiskuntaankin.

Mietin paljon opinnäytetyötäni tehdessä, että mitä nimikettä käytän ihmisestä, joka on ollut vankilassa ja elää nykyisin normaalia elämää. Koin, että nimikkeet ovat jo itsestään leimaavia. Rikolliseksi kutsuminen on hyvin harhaanjohdatteleva sellaisesta henkilöstä, joka ei rikoksia enää vuosiin ole tehnytään ja minkälaiset rikokset lasketaan, jotta ihmistä aletaan kutsua rikolliseksi? Tulin sellaiseen lopputulokseen, että sellaista nimeä ei oikeastaan olekaan mikä ei vapautunutta vankia jollain tavoin leimaisi, koska jos haluaisi nostaa kansalaisista esille ne ihmiset, joilla on menneisyydessä vankilatausta, on heitä pakko kutsua lainrikkokijiksi, rikollisiksi tai vapautuneiksi vangeiksi. Tai ehkäpä neutraalein nimike olisi: vankilataustan omaava henkilö.

Opinnäytetyöni on laadullinen tutkimus, jossa menetelmänä on käytetty teemahaastattelua. Tutkimukseeni haastattelin kahdeksaa vankilahistorian omaavaa henkilöä. Vankilasta vapautuneiden haastattelujen kautta halusin tuoda esille heidän kokemuksiaan vapautumisen ensiaskeleista ja kuinka heihin on suhtauduttu siviilissä. Teemahaastattelulla keräämäni aineiston tuloksia käsittelen tulososiossa haastattelurungon (LIITE1) teemoja mukaillen. Teemat ovat vankilasta vapautuminen ja vapautuneen vangin ensiaskeleet, tuki ja tuen tarve, syrjäytymisen ja leimautumisen kokemukset sekä nykypäivän asenteet ja jälkihuollon kehittämistarpeet. Analyysitavaksi valitsin induktiivisen eli aineistolähtöisen sisällönanalyysin, koska lähdin aluksi kokoamaan aineistoa teemahaastatteluilla ja vasta sen jälkeen aloin rakentamaan tutkimuksen teoreettista viitekehystä.

Opinnäytetyöni koostuu tutkimuksen lähtökohtien esittelystä, teoriaosuudesta, tutkimuksen kuvauksesta, tutkimusetiikasta sekä tuloksista, johtopäätöksistä ja pohdinnasta. Tutkimukseni lähtökohtien esittelyssä valotan työni tavoitteet ja avaan tutkimuksen lähtökohtia eli tarkoituksia ja tutkimuskysymyksiä sekä aiheen valintaa. Opinnäytetyöni teoriaosuuden aloitan avaamalla vankeinhoidon näkökulmaa ja historiaa. Lisäksi tuon esille vankilasta vapautumiseen liittyviä asioita, kuten vaiheittaisen sopeutumisen vapautteen ja jälkihuollon sekä millaisia tukipalveluja va-

pautuneelle vangille on yhteiskunnassa tarjolla. Avaan leimautumisen käsitettä yhteiskuntaan sopeutumisen vaikeuden ja vangin identiteetin avulla sekä määrittelen syrjäytymisen ja huono-osaisuuden. Lisäksi avaun vangin sosiaalisten ongelmien näkökulmaa tuomalla esille muun muassa päihde, toimeentulo, työllisyys ja koulutus sekä mielenterveysongelma – käsitteitä. Tarkoituksena on luoda pohjaa tutkimukseeni, jonka avulla pyrin selvittämään vapautuneen vangin mahdollisia syrjäytymisen riskikohtia ja leimautumista. Tutkimuksen toteutusosiossa kuvailen tutkimukseni etenemistä, aikataulua ja analyysia. Tulososiossa käyn läpi tutkimukseni tuloksia tutkimuskysymysten näkökulmasta. Lopuksi tuon vielä esille johtopäätökset tutkimukseni tuloksista liittäen niihin opinnäytetyössäni aiemmin käsitellyä teoriaa.

Leima on ei-toivottu ja häpeää tuottava ominaisuus, mikä estää henkilöä saamasta osakseen täyttä sosiaalista hyväksyntää (Toivio & Nordling 2009, 282). Jos vankilasta vapautunut vanki leimataan, aiheuttaa leimautuminen esteen vuorovaikutussuhteisiin ja sosiaaliseen kanssakäymiseen. Kun vapautunut vanki kokee, että hänet on kategorioitu, hän alkaa erkaantua vähitellen sosiaalisista tilanteista omansa itsenään ja lopputuloksena on syrjäytyminen. Syrjäytymisessä täysivaltaisen yhteiskunnan jäsenyyteen tarvittavat sosiaaliset oikeudet, kuten oikeus työhön, oikeus terveyteen ja oikeus koulutukseen tai oikeus asuntoon eivät toteudu (Rau-nio 2006, 30–31).

2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Tässä luvussa tarkastelen tutkimukseni tavoitteita ja tutkimuskysymyksiäni. Lisäksi tuon esille, miksi päädyin valitsemaan tutkimukseeni juuri tämän aihealueen ja mikä oli se polku, mikä toi minut tämän aiheen äärelle.

2.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni päätavoitteena oli selvittää, ovatko vapautuvat vangit alttiita syrjäytymiselle ja leimaako yhteiskunnan jäsenet heidät rikollisiksi. Muina tavoitteina oli selvittää, millaisia vankilasta vapautumisen ensiaskeleet ovat sekä mitä kehittämistarpeita vangin jälkihuollossa ilmenee. Toisin sanoen, onko yhteiskunnassamme avunsaanti ja palveluiden tarjonta saumatonta? Halusin myös selvittää onko vankilasta vapautuminen tuottanut pelkoa ja millaista tukea vanki on vapautuessaan saanut sekä miten vankilasta vapautunutta voisi mahdollisesti tukea enemmän. Lisäksi tutkimuksessani halusin saada selville, onko vanki päässyt kouluun tai töihin vapauduttuaan ja mitä mahdollisia tukimuotoja vapautunut vanki on käyttänyt työn ja koulutuksen saamiseksi sekä onko heitä kohdeltu työ- ja koulupaikoilla oikeudenmukaisesti.

Opinnäytetyöni tutkimuskysymyksiäni ovat

1. Kokevatko vapautuneet vangit leimautumista ja syrjäytymistä vapautuessaan vankilasta? Jos kokevat, niin miten se ilmenee?
2. Millaisia tukimuotoja vapautunut vanki tarvitsee selviytyäkseen siviilissä?
3. Mitä kehittämistarpeita vangin jälkihuollossa ilmenee?
4. Onko vanki päässyt kouluun tai töihin vapauduttuaan ja mitä mahdollisia tukimuotoja vapautunut vanki on käyttänyt työn ja koulutuksen saamiseksi?

2.2 Aiheen valinta

Kiinnostukseni tätä aihetta kohtaan tuli, kun osallistuin päihde- ja rikollisuussektoria käsittelevään opintokokonaisuuteen. Ollessani työharjoittelussa vankilassa, asetin mielessäni usein itseäni vankilasta vapautuneen asemaan. Pohdin, miltä minusta tuntuisi lähteä muurin toiselle puolelle, jos olisin polttanut kaikki sillat ennen vankilaan joutumista. Asuntoa tai työtä ei olisi, tukiverkosto olisi hyvin niukka ja rahaakaan ei olisi kuin muutama euro taskun pohjalla. Haluaisin varmasti tällaisessa tilanteessa päästä jaloilleni ja selviytyä takaisin normaaliin arkeen, johon kuuluisi asunto, opiskelu- tai työpaikka ja ystävät sekä perhe. Kuvittelin, että mitä tekisin, jos minulle ei annettaisi mahdollisuutta ja jaksaisinko yksinäisyyttä kovinkaan pitkään tai mahdollisia rikosmyönteisiä kavereitani. Kuitenkin aina, kun olin asettanut itseni vankilasta vapautuvan asemaan, aloin miettimään, että mitä asioita oikeastaan leimaamiseen ja syrjäytymiseen tarvitaan. Mitkä seikat tulee mennä pieleen, että kierre on valmis ja voiko siihen itse vaikuttaa sekä paljonko joutuu itse ottamaan vastuuta, että ei syrjäytyisi yhteiskunnasta.

Kävin syksyllä 2010 opinnäytetyöni suunnitelmaa tehdessä KRIS:n toimipaikassa ja keskustelin silloisen toiminnanjohtajan, Timo Valkaman kanssa varteen otettavista aiheista opinnäytetyössäni. Puheeksi tuli vangin leimautuminen ja syrjäytyminen ja tiesin heti, että se tulee olemaan tutkimukseni aihe. Leimautumisen näkökulmasta tehtyjä tutkimuksia löytyy muutamia Suomessa, mutta juuri tämän kaltaisesta vangin leimautumisen näkökulmasta ei aiempaa tehtyä tutkimusta ole ja se entisestään innosti tarttumaan tähän aihe-alueeseen.

Vaikka opinnäytetyössäni teoreettinen viitekehys käsitellään aluksi, on tutkimuksen aineisto kerätty ensin. Työni on toteutettu aineistolähtöisesti, koska halusin nähdä, mitä käsitteitä haastateltavat nostavat opinnäytetyöni aihe-alueessa tärkeimmiksi.

3 VANKEINHOIDON YHTEISKUNNALLINEN KEHITYS

Tässä luvussa tuon esille vankeinhoidon historiaa, jonka avulla johdattelen tutkimustani leimautumisen alkujuurille. Olen poiminut vankeinhoidon historiasta tähän kappaleeseen erityisesti leimautumisen näkökulmasta olevia tapahtumia sekä käännekohtia vankien elinolojen helpottumisesta. Nostan esille myös vankeinhoidon yleisestäävyys -käsitteen, joka kuvaa yhteiskunnan näkemystä vankeinhoidon tehtävistä ja tarkoituksesta. Tässä luvussa tarkastelen lopuksi myös vankeinhoidon kuvausta nykypäivänä. Millaisiin tarpeisiin yhteiskunta haluaa vankeinhoidon vastaavan tänä päivänä.

3.1 Vankeinhoidon historiaa

Yleisimmät rangaistusmuodot 1500 – luvulla olivat ruumiin-, kuoleman- ja häpeän rangaistukset. Ruumiinrangaistuksia olivat esimerkiksi polttomerkinä ja ruoskinta. Rangaistus saatettiin kohdistaa myös siihen ruumiinosaan, jolla rikos oli tehty, kuten esimerkiksi varkaan varastaessa häneltä katkaistiin käsi. Rangaistukset ja niiden suorittamiseen liittyvät kidutukset olivat suorastaan julkisia näytelmiä. Keski-ikäisten rangaistusmenetelmien käyttö alkoi vähentyä Euroopassa 1600-luvulta alkaen. (Kurki ym. 2010, 21–22.)

Vuonna 1734 laki korosti pelotusperiaatetta, jonka mukaan rangaistusten tuli olla niin ankaria, että ne toimivat pelotteina kaikille, jotka harkitsivat rikokseen ryhtymistä. Pelotusperiaatteen pohjalle perustuvia rangaistustajeja olivat erityisesti kuolemantuomiot, häpeä- ja ruumiinrangaistukset. Rangaistusten julkinen täytäntöönpano oli myös osa pelotusvaikutuksen ilmentymistä. (Yli-Hyövälti 2011, 19.)

Lain tasolla tapahtui rangaistusjärjestelmässä merkittäviä uudistuksia 1700–1800 –lukujen vaihteessa. Syntyi uusi oikeus- ja rikosteoria. Rikoksina voitiin tuomita vain sellaiset teot, jotka olivat laissa määritelty rikoksiksi. Kidutusrangaistukset poistettiin Suomessa vuonna 1700 – luvun lopussa ja sen jälkeen rangaistuksen kohteena ei ollut enää ruumis, vaan siirryttiin vapausrangaistusmenetelmään. Rangaistusten toimeenpanoihin sisältyi olennaisena osana tavoite rikollisen paran-

tamisesta eli hänen palautumisestaan takaisin yhteiskunnan jäseneksi. (Kurki ym. 2010, 22.)

Vankilaa ja siihen liittyviä menetelmiä alettiin arvostella kuitenkin samoihin aikoihin, kun vankeusrangaistuksesta tuli vallitseva rangaistusmuoto vuosina 1820–1845. Todettiin, että vankilat eivät vähennäkään rikollisten määrää, vaan päinvastoin vankeus aiheuttaa rikoksen uusimista. Vapautettujen vankien elinolot vievät heidät vääjäämättä rikosten uusimiskierteeseen ja vankila tuottaa lisäksi epäsuorasti rikollisia saattaessaan vangin perheen kurjuuteen. Vankeusrangaistuksissa nähtiin siis alusta saakka samankaltaisia ongelmia, kuin jotka tänä päivänäkin puhuttavat. (Kurki ym. 2010, 24.)

Suomeen vankiloita alettiin rakentaa 1800-luvulla. Suomalaisen vankeinhoidon tavoitteena oli tuottaa hiljainen, työteliäs, siisti ja raitis ihannevanki. Työnteko katsottiin olevan varmin keino muuttaa vanki ihanteiden mukaiseksi. (Kurki, Kurki-Suutarinen & Taruvuori 2010, 23, 26.) Suomessa ehdonalainen vapaus otettiin vuoden 1889 rikoslakiin. Ehdonalainen vapauttaminen tarkoitti, että rangaistuslaitokseen ehdottomaan vankeus - tai kuritushuonerangaistukseen tuomittu vanki pääsi suorittamaan loppuosaa rangaistuksestaan vapauteen. (Yli-Hyövähti 2011, 37.) Vankiloissa 1890-luvulla henkilökunnan kokonaismäärä oli noin 400, kun vankeja niihin aikoihin oli keskimäärin 2300 (Laitinen 2002, 295). Vuonna 2010 keski-vankiluku oli 3 291 ja vuonna 2009 se oli 3 492 (Blomster, Linderborg, Muiluvuori, Salo & Tyni 2010, 5).

Suomessa vankiluku nousi 1990 – luvulla merkittävästi. Syynä oli kriminaalipolitiikan kiristyminen erityisesti väkivaltarikosten suhteen. Tiukentuva suhtautuminen näkyi muun muassa pahoinpitelyrikosten yleisessä rangaistuskäytännössä. Se ilmeni myös syyntakeisuusarviointien selvänä kiristymisenä psykiatrisella puolella. Kun tuomioistuimissa ei enää käytetty alentunutta syyntakeisuutta, murhista alettiin tuomita useammin elinkautiseen rangaistukseen. Kun 1990-luvun alussa oli 30 elinkautisvankia, nykyään heitä on runsaat 160. Suomessa yhdyskuntapalvelu otettiin käyttöön vuonna 1992. Yhdyskuntapalvelu korvasi nopeasti ison osan lyhyistä vankeusrangaistuksista. (Kostiainen 2011.) Mahdollisuus muuttaa korkeintaan kahdeksan kuukauden ehdoton vankeusrangaistus yhdyskuntapalveluksi, laski vankilukuja merkittävästi (Blomster ym. 2010, 3).

Nykyisessä rangaistusjärjestelmässämme yleisiä rangaistuksia ovat sakko, rikesakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus ja ehdoton vankeus. Rangaistus alle 18-vuotiaan tekemästä rikoksesta on nuorisorangaistus. (Yli-Hyövähti 2011, 61.) Ehdollinen vankeusrangaistus tarkoittaa, että enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, jollei tuomitun aikaisempi rikollisuus tai muut seikat edellytä ehdotonta rangaistusta (Ehdollinen vankeusrangaistus 2012). Vuonna 2011 Suomessa on otettu käyttöön uusi rangaistusmuoto - valvontarangaistus. Siihen tuomittu asuu kodissaan, mutta häntä valvotaan rangaistuksen aikana sähköisesti teknisin välinein. Lisäksi tuomitun kotiin suoritetaan tarkastuskäyntejä ja tuomitulle tehdään puhalluskokeita. (Valvontarangaistus, [Viitattu 19.4.2012].)

3.2 Vankeinhoidon yleisestävyys

Rankaisemisessa yleisestävä vaikutus tarkoittaa sitä, että kun kansalainen tuomitaan vankeusrangaistukseen, hän toimii samalla myös esimerkkinä ja ehkäisee muita kansalaisia tekemästä rikoksia. Vankeinhoidosta ajatellaan, että se täyttää yhteiskunnassa erilaisia tehtäviä. Yksi tyypillisimmistä vankeinhoidon tehtävistä on, että vankila pyrkii rangaistusmuotona vaikuttamaan ennaltaehkäisevästi rikollisuuteen. Vankilan tehtävänä on myös rikoksenteekijöiden eristäminen eli vaarattomaksi tekeminen. Vankeusrangaistuksen tehtävänä nähdään lisäksi vääryyden hyvittäminen ja siten oikeudenmukaisuuden palauttaminen yhteiskuntaan. (Laine 2002, 123.)

Yhteiskunnan erilaisten tehtävien täyttämisen lisäksi vankila kuitenkin aiheuttaa myös prisonaatiota eli vankilaan, vankiyhteisöön ja rikollisen/vangin rooliin sosiaalistumista. Prisonaation osatekijöitä ovat rikolliseen alakulttuuriin sopeutuminen, rikollisten arvojen ja normien omaksuminen, leimautuminen ja vähitellen rikollisen uran sisäistäminen. Vankilan merkityksestä käyty keskustelut yhteiskunnassa ovat seisahduneet juuri tähän vankilan sisäiseen ristiriitaan virallisten tavoitteiden ja käytännön tulosten välillä. Vankilan vaihtoehtojen pohtimiseen ovat vaikuttaneet lisäksi vankiloiden ylikuormittuminen monissa muissa sekä vankeinhoitolaitosten yhteiskunnalle aiheuttamat kustannukset. (Laitinen & Aromaa 2005, 248–249.)

Lukumääräisesti rikostaustaisten osuus on yhteiskuntaan suhteutettuna kuitenkin varsin pieni ja valtaväestölle he ovat vieras ja pelottavakin ryhmä. Heidän marginaalisuutensa nähdään helposti itse aiheutettuna ja oikeutettuna, koska he ovat toimineet yhteiskunnan asettamia ja valtaväestön omaksumia normeja vastaan. (Valokivi 2004, 115.)

Nykypäivänä vankilan tehtäväksi on noussut yhä enemmän rikoksenteijöiden kuntouttaminen. Kuntoutumisella tarkoitetaan kaikkia niitä toimia, joilla vankeuden aikana yksittäiseen rikoksenteijään pyritään vaikuttamaan siten, että ne vähentäisivät hänen taipumustaan syyllistyä uusiin rikoksiin vapauduttuaan ja lisääisivät hänen mahdollisuuksiaan elää yhteiskunnan hyödyllisenä kansalaisena. (Laine 2002, 124.)

3.3 Kokonaisvaltainen kuntouttaminen vankeinhoidossa

Uusi vankeuslaki astui voimaan 1.10.2006 ja se toi mukanaan muutoksia vankeinhoitoon. Uudessa laissa korostetaan erityisesti rangaistusajan suunnitelmallisuuden merkitystä vankien tulevaisuudelle. Vankeuslain myötä vankilan virallinen tehtävä muuttui ja nykyään vankilan ensisijaisena tehtävänä on kuntouttaa vanki uudelleen yhteiskuntaan sopeutuvaksi kansalaiseksi, tukemalla ja kehittämällä vangin elämänhallintaa kohti rikoksetonta tietä. (Kurki ym. 2010, 59.) Vangin elämänhallinnan lisäämiseksi, vankilan keinoja ovat muun muassa vangeille soveltuvat työtehtävät, koulutus ja muu toiminta sekä uusintarikollisuutta ehkäisevät toimintaohjelmat. Lisäksi vangin elämänhallinnan lisäämiseksi, vankila yhtenä keinona on vangin ulkopuolisten yhteyksien, erityisesti perhe-elämän tukeminen. (Myhrberg 2007, 13.)

Vangin jälkihuoltotoimenpiteiden ja kuntoutumisen kannalta keskeisimmät lainkohdat ovat vankeuslain 6§-8§ pykälät (vankeuslaki 767/2005), joiden mukaan vangille on laadittava yksilöllinen suunnitelma rangaistusajan suorittamisesta, vapauttamisesta ja ehdonalaista vapautta varten eli rangaistusajan suunnitelma. Rangaistusajan suunnitelma pitää sisällään suunnitelman vangin sijoittamisesta, toiminnasta rangaistusaikana, valvotusta koevapaudesta ja ehdonalaisesta vapauttamisesta sekä poistumisluvan myöntämisestä. Vangin yhteiskuntaan sijoittumisen parantamiseksi

on tärkeää, vangin omalla suostumuksella, tehdä moniammatillista yhteistyötä niin vangin koti- kuin asuinkunnan viranomaisten, eri toimijoiden kuin yksityisten yhteisöjen ja henkilöiden kanssa.

Vankilassa on mahdollista vaikuttaa erilaisten toimintaohjelmien, päihdekuntoutuksen, sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen sekä yksilöllisen tuen avulla vankien asenteisiin, tunne-elämään, kognitiivisiin ja sosiaalisiin taitoihin, päihteiden käyttöön, sosiaaliseen verkostoon sekä sosiaalisiin olosuhteisiin (Kurki ym. 2010, 65). Vuonna 2009 päihdekuntoutusohjelmiin osallistui 444 vankia, uusintarikollisuuteen vaikuttaviin toimintaohjelmiin 288 vankia ja muuhun sosiaaliseen kuntoutukseen (esim. perhe-leirit, vapautumiseen valmentavat kurssit) 528 vankia. Lisäksi vuonna 2009 työtoimintaan osallistui noin 32 prosenttia vangeista ja koulutukseen 305 vankia päivässä. (Lakso & Mäntynen 2011, 26–27.)

Moniongelmaisten vankien määrän kasvu synnyttää vankiloissa tarvetta järjestää erityisesti arjen perustaitoihin liittyvää valmentavaa koulutusta. Joustavat opetus-suunnitelmat, vangin erityistarpeiden ja oppimisvaikeuksien tunnistaminen sekä riittävä päihdekuntoutus ovat keinoja sitouttaa vankeja opiskeluun jo vankilassa-olo-aikana. Vankilassa suoritettut opinnot tukevat vapautumisen jälkeistä opiskelua ja työllistymistä. (Kaistila & Kuusisto 2011, 18.)

Vankeusrangaistuksen aikana vanki saattaa kadottaa sosiaalisen rakenteen muiston, joka vaikeuttaa hänen kiinnittymistä normaaliin yhteiskunnan rutiinitoimintoihin. Vankeustuomiot heikentävät entisestään yksilöiden sosiaalisia siteitä työhön ja perhe-elämään. Rangaistusten seuraamukset saattavat siten lisätä helposti myös uusintarikollisuuteen syyllistymisen riskiä. Siispä kuntouttavien tavoitteiden painoarvoa on tärkeä korostaa. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa tarkastellaan lainvastaiseen toimintaan johtaneita ongelmia elämäntilanteessa sekä riskitekijöitä, jotka saattavat vaikuttaa lainvastaisen toiminnan uusiutumiseen. (Kivivuori & Linderborg 2009, 190.)

Rantalan (2006, 226) näkökulma nostaa esille vankiloiden kuntouttavan toiminnan ongelmakohtia. Vankila nähdään helposti paikkana, jossa rikostaustaisen on mahdollista pysähtyä ja muuttaa elämänsä kaidalle tielle. Vankiloissa ei kuitenkaan ole riittävästi kuntoutusta tarjolla, vaikka sitä nykypäivänä korostetaankin. Lisäksi kun-

toutus on turhaa, jos kuntoutus ei jatku vapaudessa eikä vapautuvalla ole asuntoa tai kohtuullista toimeentuloa. Tärkeää olisikin nyky-yhteiskunnassa huolehtia yksinkertaisesti siitä, että kaikki Suomen kansalaiset saisivat inhimillisen elämän turvaavat palvelut mieluiten vankilan ulkopuolella kuin vasta vankilassa.

4 VANKILASTA VAPAUTUMINEN

Tässä luvussa tarkastelen vankilasta vapautumiseen liittyviä asioita. Tuon esille muutaman hyväksi koetun lähestymistavan, jotka auttavat vangin siirtymistä kohti siviilielämää, vaiheittaisen sopeutumisen ja valvotun koevapauden. Lisäksi käsitte- len jälkihuoltoa ja siihen kuuluvia tukimuotoja sekä turvallisuudentunnetta, jossa tuon esille pääpiirteittäin, mitkä seikat tuovat elämään turvallisuutta ja mitä turvalli- suudentunteen edistämisellä saavutetaan.

Kaikki vangit vapautuvat joskus. Määräaikaiseen vankeusrangaistukseen tuomittu- jen vapautumispäivä on tiedossa jo rangaistuksen alkuvaiheessa, muutoksia va- pautumisajankohtaan saattavat kuitenkin tuoda uudet rangaistukset ja vangista itsestään riippuvat tapahtumat, kuten karkaamiset, poistumisluvan ylitykset tai ku- rinpitorikkomukset. Sen sijaan elinkautisvangin vapautumisajankohta ei ole tarkal- leen tiedossa, koska se määräytyy tapauskohtaisen harkinnan perusteella. Vii- meistään siinä vaiheessa, kun vangin rangaistusajan suunnitelman painopiste on vapauttamissuunnitelmassa, olisi yhteiskunnan tukipalveluiden sekä valvonnasta vastaavan yhdyskuntaseuraamustoimiston hyvä olla mukana muodostamassa kiinteää verkostoa, jonka tuella vanki siirtyy laitoksesta vapauteen. (Grönholm 2002, 162.)

Vapautumisen jälkeinen elämäntilanne kuuluu jokaisen vankilan asiakkaan tule- vaisuuteen. Jokaisella vangilla on myös enemmän tai vähemmän tietoisia käsityk- siä vankilan porttien ulkopuolella olevan maailman selviytymisen ehdoista, ja näillä käsityksillä on merkitystä muun muassa vapauteen valmistautumisessa. (Kauppila 1999, 70.) Ja vaikka vankilan sisällä päihteettömyys, vuorovaikutus ja työnteko niin henkilökunnan kuin vankitovereidenkin kesken sujuisivat ongelmitta, voi päih- teistä irti pysyminen ja vankeusaikana laadittujen suunnitelmien toteuttaminen osoittautua jo vapauden ensi päivinä ylivoimaiseksi. Kukaan ei ole avaamassa ovea eikä määräämässä mihin ryhtyä ja mihin mennä seuraavaksi. (Granfelt 2007, 109.)

Kaikilla vangeilla ei ole asuntoa vapautuessaan ja kadulle palaavan vangin on vai- kea muuttaa aikaisempia elintapojaan (Richter 2002, 98). Useimmat pitkäaikais-

vangit tarvitsevat vapautuessaan tuettua asumista, erilaisia työllistämismuotoja, kuntoutustoimintaa sekä toimeentulon turvaamista. Erityisen tärkeää olisi turvata vankilassa aloitetun mielenterveyshoidon tai päihdekuntoutuksen jatkuminen vapautumisen jälkeen. (Grönholm 2002, 163.) Asunnon saaminen on perusedellytys myös kuntouttavalle työlle. Ilman omaa reviiriä, paikkaa, on vaikea keskittyä elämäntavan muutokseen: pysyä erossa entisistä kavereista, rikoksista ja päihteistä. (Granfelt 2007, 111.)

4.1 Vaiheittainen sopeutuminen vapauteen

Siviilielämään eli vankilan porttien ulkopuoliseen elämään valmentautuminen on hyvä aloittaa pitkäaikaisvankien kohdalla jo kuukausia ennen vapautumisajankohdtaa, esimerkiksi päihteettömyyttä ja rikoksetonta elämäntapaa tukevilla ohjelmilla ja kursseilla (Richter 2002, 98). Vapauteen valmentaminen muodostuu alateemoista: vapautumisen suunnitelmallisuus, asteittain vapautuminen sekä perheen mukaan ottaminen vapautumisen suunnittelussa (Ahonen 2010, 45).

Vapautuneen vangin siviilielämänpolulla muutosprosessin ja työprosessin vaiheet pyritään sovittamaan keskenään yhteen siten, että työprosessin eteneminen tukee vapautuneen vangin siviilielämään palaamisen psyykkistä prosessia ja päivittäisen elämän järjestämiseen liittyviä suunnitelmia ja niiden toteuttamista sekä vaiheittaista sopeutumista vapauteen (Järvelä 2002, 289).

4.2 Valvottu koevapaus

Suomessa valvottu koevapaus otettiin käyttöön 1.10.2006 uuden vankeuslain myötä. Valvottu koevapaus perustuu rangaistusajan suunnitelmaan ja sen keskeisenä tavoitteena on yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen. (Lakso & Mäntynen 2011, 29–30.) Valvottu koevapaus aloitetaan maksimissaan kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapautumista, jolloin vanki suorittaa tuomionsa loppuajan vankilan muurien ulkopuolella (Ahonen 2010, 17).

Valvottua koevapautta määrittelevät perusteelliset toimeenpanosuunnitelmat. Toimeenpanosuunnitelmassa määritellään vangin toimeentulo ja asuminen sekä valvonta. Suunnitelmassa määritellään lisäksi toimintavelvoite ja sen sisältö, joka voi olla esimerkiksi työtä, koulutusta, päihdekuntoutusta tai erilaista työ- ja toimintakykyä kehittävää toimintaa. Koevapauden valvonta sisältää vangin säännölliset ilmoittautumiskäynnit vankilaan, vartijoiden tarkastuskäynnit, päihteettömyyden testaamiset, yhteydenpidot toimintapaikkoihin sekä vangin liikkumisen tarkkailemisen teknisin laittein. (Ahonen 2010, 17.)

Valvottu koevapaus mahdollistaa muun muassa rikoksettoman ja päihteettömän elämäntavan harjoittelun vankilan ulkopuolella ennen vankeustuomion varsinaista päättymistä. Vanki on koko tuomionsa ajan kuitenkin vankilan valvonnan alaisena ja valvottu koevapaus voidaan peruuttaa, jos sen ehtoja rikotaan. (Ahonen 2010, 17–18)

Rikosseuraamuslaitoksen strategian mukaan tavoitteena on, että valvotussa koevapaudessa olisi lähivuosina päivittäin lähes 200 vankia. (Lakso & Mäntynen 2011, 34.) Vuonna 2010 valvotussa koevapaudessa oli 395 vankia, mikä oli lähes nelinkertainen määrä vuoteen 2007 verrattuna. Vuonna 2010 valvotussa koevapaudessa olleiden vankien päivittäinen keskimäärä oli 102. (Blomster ym. 2010, 6.)

4.3 Vangin jälkihuolto

Jälkihuolto tarkoittaa vankeusrangaistuksen jälkeen tapahtuvia huollollisia toimenpiteitä, joiden tavoitteena on vähentää uusintarikollisuutta ja edistää vankilasta vapautuneiden yhteiskuntaan kiinnittymistä. Yksilön näkökulmasta ihmiselle tulee antaa mahdollisuus kantaa vastuu omista teoistaan ja elämästään. Vapautuneen vangin kohdalla tämä usein tarkoittaa uuden mahdollisuuden antamista tarjoamalla konkreettisia kuntoutumis-, koulutus- ja työllisyyspalveluja. Vankilasta vapautuvilla vangeilla valtaosalla on pyrkimys muuttaa elämänsä suunta rikoksettomalle polulle. (Järvelä 2002, 267, 269.) Suomessa ei ole järjestetty lakisääteisiä, julkisia erityispalveluita vapautuneille vangeille. Myöskään yleiset sosiaali- ja työllisyyspal-

velut eivät ole riittäviä vapautuvien vankien tuen tarpeisiin nähden. Palvelujen tarve ja tarjonta eivät kohtaa toisiaan. (Ketolainen, Kuusio & Mustonen 2008, 9.)

Rikoksettomaan elämänhallintaan seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mukaan erityistä tukea ja kuntoutusta tarvitsevien vankilasta vapautuvien määrä on vuositasolla noin 7000 henkilöä. Vaikka terveyteen ja päihdeongelmiin liittyvät pulmat ovat hyvin yleisiä, kuntoutuksen näkökulmasta keskeisimpiä vapautuneiden vankien ongelmia ovat oman elämänhallintaan, arjentaiteihin, sosiaalisiin suhteisiin ja elinympäristöön liittyvät vajeet. Nämä vajeet ilmenevät muun muassa omaa elämää koskevien tavoitteiden ja suunnittelun vaikeutena, itsetuntemuksen puutteena, vaikeutena nähdä omien tekojen ja niiden seurausten yhteyttä sekä lyhytjänteisyytenä ja impulsivisuutena. Vapautuneiden vankien ongelma-alueiden vajeet ilmenevät myös konkreettisiin arjentaiteihin liittyvinä puutteina, kuten kykenemättömyytenä olla vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa, kykenemättömyytenä hoitaa omia asioitaan sekä vuorovaikutusrytmiin ja ajankäyttöön liittyvinä pulmina. (Järvelä 2002, 271,273.)

Vankilasta vapautuneen vangin kuntoutumisessa työn lähtökohtana on yksilömuutos ja yksilön muutosprosessin tukeminen. Muutoksen tavoitteena tulee pysyvien tulosten aikaansaamiseksi olla: tunteiden, ajattelun, asenteiden sekä arvojen muovaaminen. Rikollisesta ja päihdekeskeisestä elämäntavasta luopumisen muutosprosessi kestää vuosia. Muutoksen hahmottaminen on myös usein vankilataustan omaavalle henkilölle vaikeaa. Ensimmäinen edellytys yksilön muutokselle on, että vapautuneella vangilla on konkreettinen mahdollisuus siihen. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi asuntoa, opiskelupaikkaa, kuntoutuspaikkaa, erilaisia elämäntilanteeseen liittyviä tekijöitä ja suhdetta alakulttuuriin. Koska muutos edellyttää aina uuden oppimista, yksilöllä tulee olla myös tiedolliset edellytykset. Usein käy niin, että vaikka vapautunut vanki tietää, miten hänen tulisi toimia ja mikä edistäisi hänen tavoitteisiin etenemistä, hän toimii silti niin kuin ennenkin. Kolmantena edellytyksenä vapautuneella vangilla tulee olla tahtoa ja sitoutumista omaan muutosprosessiinsa ja hänen tulee kantaa siitä vastuu, toisin sanoen häneltä pitää löytyä motivaatiota. (Järvelä 2002, 281–282, 284.) Vankien kanssa tulisi käydä yhä enemmän heidän elämänsä koskevia keskusteluja. Silloin vanki joutuisi pohti-

maan elämäänsä ja perustelemaan itselleen erilaisia tekemiään ja tekemättömäksi jääneitä ratkaisuja. Keskustelun seurauksena saattaa syntyä muutosmotivaatiota. (Kurki ym. 2010, 128.)

Vankilasta vapautuessa työskentelyn tulee rakentua alusta lähtien vangin kanssa yhdessä tekemiselle, ei hänen puolestaan eikä ohitse. Käytännön asioihin keskittyminen vie runsaasti aikaa sekä vaatii perusteellista perehtymistä. Asioiden selvittely ja hoitaminen vailla tukea on monelle vankilasta vapautuneelle, erityisesti mielenterveys- ja päihdeongelmien kanssa taistelevalla, ylivoimainen tehtävä yksinään hoidettavaksi. (Granfelt 2007, 107.) Jos asioimisessa on hankaluuksia eikä se suju, rikostaustainen vetäytyy tai irtisanoutuu asiakas-työntekijä suhteesta ja auttamisjärjestelmästä. Kun rikostaustainen tulee kuulluksi ja asiat etenevät, hän ottaa aktiivisen toimijan roolin ja toimii yhdessä työntekijän kanssa. (Valokivi 2004, 129.)

Valokiven (2004, 116, 131) mukaan auttamistyön ohella tulee korostaa syrjäytyneimpienkin asiakkaiden mahdollisuutta määritellä omat tarpeensa. Työntekijöiden tehtävänä on työskennellä asiakkaiden rinnalla siten, että asiakkaat saavuttavat tarvittavat tiedot ja taidot, joiden avulla he pystyvät saamaan äänensä kuuluviin julkisilla areenoilla. Pienetkin tilanteet, jossa rikostaustainen on kokenut tulleen kuulluksi ja hänen osallistumisellaan on ollut vaikutusta, vahvistavat elämönhallintaa ja kokemusta kansalaisuudesta. Eheyttävästä ja osallistavasta tavoitteesta huolimatta rikostaustaisten paikka ja asema sijoittuu kuitenkin hyvin usein järjestelmien reunalle tai kokonaan niiden ulkopuolelle.

Vuorovaikutuksellisen tukemisen tavoitteena on asiakkaan kokemus voimaantumisesta. Voimaantuminen on sisäistä voimantunnetta, joka syntyy ihmisen omien kokemuksien ja oivalluksien kautta. Kun asiakas kokee, että hänellä on enemmän voimia, näkyy se myös käytännön tasolla. (Vilén, Leppämäki & Ekström 2008, 23, 25.)

Jälkihuollossa kuntoutuspolkujen rakentaminen hyväksi kokonaisuudeksi tarvitsee kuntoutussisältöjen ja polulla etenemisen nopeuden yksilöllisen räätälöinnin, pienin askelin etenemisen eli tavoitteiden pilkkomisen osatavoitteisiin ja polun vai-

heesta toiseen siirryttäessä saattaen vaihtamisen eli asiakkaan tukeminen ennalta tuleviin muutoksiin (Järvelä 2002, 291).

4.4 Turvallisuudentunne ja elämänhallinta

Elämänhallinta ja turvallisuudentunne kytkeytyvät läheisesti yhteen. Elämänhallinnan ongelmat voivat johtaa omalta osaltaan turvattomuuden kokemukseen. (Kauppila 2000, 279.) Elämä on täynnä kokemuksia, jotka voivat horjuttaa tunnetta perusturvallisuudessa (Vilén ym. 2008, 63).

Varsin monen vankilaan päätyvän elämänhistoriaan on kerääntynyt traumaattisia kokemuksia varhaislapsuudesta lähtien ja yhteiskunnallinen eriarvoisuus on ollut konkreettista arkitodellisuutta elämänpolun ensi metreistä alkaen (Granfelt 2006, 146). Traagiset tai pitkään jatkuvat vaikeat elämävaiheet ovat suurempia riskitekijöitä turvattomuuden lisääntymiselle, jos lapsuudessa on runsaasti kerääntynyt kokemuksia siitä, että muut ihmiset ja elämä on arvaamattomia ja pelottavia (Vilén ym. 2008, 63).

Koettu hyvinvointi kytkeytyy elämän turvallisuuteen ja se ilmenee elämänhallinnan tunteena ja uskona tulevaisuuteen ja omaan toimintaan. Hyvinvoinnin ylläpitämisessä on kysymys huonojen ja hyvien asioiden suhteuttamista toisiinsa siten, että oman elämän toimintaympäristö on mahdollista kokea ymmärrettäväksi, mielekkäiksi ja hallittaviksi. Riittävän turvallisuus näkyy ihmisen kykynä tarkastella asioita nykyhetkeä laajemmasta aikaperspektiivistä ja suunnitella tulevaisuutta. (Suoninen, Pirttilä-Backman, Lahikainen & Ahokas 2010, 302, 306.)

Turvattomuuden kokemuksessa ihminen tuntee voimattomuutta, neuvottomuutta ja pelkoa. Turvattomuuden tunteen voimakkuus riippuu sekä itsestä että ulkomaa-ilmasta. Omat kyvyt ja keinot hallita peilataan ulkoisia haasteita vastaan. Turvattomuus ei ole aina yksinomaan haitallinen asia, vaan se myös motivoi toimintaa ja ohjaa ihmistä kehittymään sekä etsimään uusia ratkaisuja ongelmiin. (Suoninen ym. 2010, 302, 304.)

Vangin keskeisimmät pulmat ovat elämänhallinnan, sosiaalisten suhteiden ja arjen taitojen alueilla. Vapautuneen vangin elämänhallintaa hankaloittavat lyhytjänte-

syys, impulsiivisuus, sekä vaikeus hahmottaa omien tekojensa seuraukset. Myös itsetuntemuksessa esiintyy hyvin usein puutteita. (Ketolainen ym. 2008, 8.)

Elämän sisäinen hallinta painottuu kykyyn käsitellä mitä moninaisimpia elämässä eteen tulevia käänteitä ja pettymyksiä ilman, että ihminen menettää otteen elämästään. Elämän sisäinen hallinta tarkoittaa myös sitä, että ihminen on tietoinen suhteesta omaan elämään, kuten kykenemällä arvioimaan käytettävissä olevia mahdollisuuksia oikein. Elämän sisäinen hallinta tulee ongelmalliseksi silloin, kun elinolot ovat niin heikot ja toimintakykyisyyttä hankaloittavat, että sopeutuminen ei ole mahdollista. (Granfelt 1992, 37.)

Syrjäytyminen uhkaa elämän ulkoista hallintaa. Ongelmat pitkittyvät ja kasautuvat niin, ettei minkään yhteiskuntapolitiikan väliintulo yksinään riitä muuttamaan tilannetta, puhumattakaan siitä, että ihmisen omat ponnistelut voisivat saada muutoksen aikaan. Syrjäytyneisyyden tilaa luonnehtii elämän ulkoisen hallinnan menetys: vaikeudet ovat kroonistuneet ja kasautuneet sekavaksi vyyhdeksi, jossa yksilön toimintakykyisyyden on rajoittunut. Toimintakykyisyyden käsite sisältää ihmisen kyvyn, tuntea, toimia ja ajatella suhteessa omaan elämäänsä. Vaikka toimintakykyisyys näkyy vahvasti ihmisen toiminnassa, se on myös voimakkaasti yhteiskunnallisten ehtojen määrittämää. Toimintakykyisyyden tehostaminen edellyttää toiminnan ja valinnan vapautta sekä vastuun ja vaikuttamisen määrittämistä. (Granfelt 1992, 38.)

Inhimillinen kasvuprosessi edellyttää inhimillistä turvallisuutta ja päinvastoin. Inhimillistä kasvua tarvitaan rikoskierteen katkaisussa ja rikollisesta elämäntavasta luopuminen merkitseekin suuria muutoksia vapautuneen vangin elämässä. Muutoksen onnistuminen edellyttääkin monesti lujaa tahtoa sekä toisenlaisia elämänpuitteita ja suhtautumista. Turvallisen elämän inhimillisiin perustarpeisiin vangit ovat liittäneet muun muassa ihmissuhteet, taloudellisen toimeentulon, asunnon tai kodin ja terveyden sekä työn. Turvattomuuden määritelmässä esille nousivat muun muassa ihmissuhdeongelmat, taloudelliset vaikeudet, sairastaminen, perheen ja oman turvallisuuden uhka sekä asumiseen ja työhön liittyvät ongelmat. (Kauppila 2000, 221, 226–227.)

5 LEIMAUTUMINEN JA SYRJÄYTYMINEN

Tässä luvussa tuon esille leimautumiseen liittyvää teoretietoa sekä avaan tässä luvussa seuraavia käsitteitä: yhteiskuntaan sopeutuminen, syrjäytyminen ja huono-osaisuus sekä vangin identiteetti. Tarkastelen leimautumista tässä luvussa yksilön ja yhteiskunnan näkökulmasta, miltä leimautuminen näyttää vangin silmien kautta katsottaessa ja miltä se näyttää silloin, kun kyse on kansalaisista, heidän tavoistaan toimia, ajatella ja nähdä, kun kyse on päihde- ja rikollisuusmaailmasta. Tässä luvussa olen nostanut esille syrjäytymisen käsitteen, koska jos vankilasta vapautunut vanki leimataan, aiheuttaa leimautuminen esteen vuorovaikutussuhteisiin ja sosiaaliseen kanssakäymiseen. Kun vapautunut vanki kokee, että hänet on kategorioitu, hän alkaa erkaantua vähitellen sosiaalisista tilanteista omana itsenään ja lopputuloksena on syrjäytyminen.

Kreikkalaiset loivat käsitteen stigma, leimaamalla konkreettisesti viiltämällä tai polttamalla orjat, petturit, kavaltajat ja rikolliset, jotta heitä osattiin vältellä. Stigma eli leima oli osoituksena muille, että ihminen on jotenkin poikkeava. Leimatulla on jokin ominaisuus, fyysinen vamma tai tietynlainen maine tai hän käyttäytyy muiden silmissä poikkeavasti. Nykyään termiä käytetään eri tarkoituksessa ja sillä viitataan enemmänkin häpeään ja kielteisesti koettuun eikä niinkään näkyvään merkkiin. Rikollisuus on varsin vahva stigman tuottaja. (Goffman 1963, 11.)

Leimautuminen on syrjäytymisen sukulaiskäsite. Stigma on ei-toivottu ja häpeää tuottava ominaisuus, mikä estää henkilöä saamasta osakseen täyttä sosiaalista hyväksyntää. Leimattu henkilö haluaa salata nämä ominaisuudet aina, kun siihen on mahdollisuus. (Toivio & Nordling 2009, 282.) Leimautumisella on syvä vaikutus ihmisen minäkokemukseen. Leimattu ihminen kokee vaikeaksi sosiaaliset kontaktit, mikäli hän ei sisäistä uutta sosiaalista identiteettiä, jonka kautta toiset voisivat hänet määritellä. Leimautuminen voikin aiheuttaa vaikean identiteettikriisin ihmisen kokiessa olevansa sama kuin ennen, vaikka toiset näkevät hänet uudella tavalla. (Granfelt 1992, 46–47.)

Stigma on olemassa silloin, kun ihmisiä erilaisuuden perusteella erotellaan ja leimataan, leimatut henkilöt ajatellaan muista ulkopuoliseksi ryhmäksi, leimattuihin

ihmisiin liitetään ei-toivottuja stereotyyppisiä ominaisuuksia, ja kun leimatut kokevat eriarvoisuuteen johtavaa syrjintää (Toivio & Nordling 2009, 283). Kun leima ei ole ulkoisesti havaittavissa, voi ihminen yrittää salata poikkeavuutensa. Menneisyyden salaamisella ihminen yrittää välttää sijoituksen uuteen ryhmään. Salaamiseen liittyy kuitenkin pelko siitä, että leimattuun ryhmään kohdistuva häpeä tarttuisi ikään kuin salaavaankin henkilöön, mikäli totuus paljastuisi. (Granfelt 1992, 47.)

Leimautuminen on yksi uusintarikollisuuden tärkeimmistä syistä. Rikoksen tullessa lähiympäristön tietoon, aletaan rikosentekijää pitää poikkeavana. Usein moitteetomasti omaan ryhmäänsä hyväksyvätkin vain toiset rikosentekijät. (Laitinen & Aromaa 2005, 66.)

5.1 Yhteiskuntaan sopeutuminen

Vapautuneiden vankien yhteiskuntaan kiinnittymisen ja kuntoutuksen mahdollisuudet on paljolti riippuvaisia hyvinvointiyhteiskunnan tahdosta ja kyvystä integroida syrjäytyneiden ryhmiä (Järvelä 2002, 289). Rangaistuksen loppuun suorittaminen ei välttämättä palauta normaalin kansalaisen leimaa, koska yleinen kulttuurinen paine on vahva. Yhteiskunnan auttamisjärjestelmässä rikostaustaiset voivat ajautua vähemmistöryhmään ja tulla syrjäytetyksi. Rikosten tekeminen nostaa esiin vaatimuksia rikoksiin syyllistyneiden rankaisemisesta ja eristämisestä yhteiskunnan väestön suojelemiseksi. (Valokivi 2004, 132.)

Jos kansalaiset torjuvat rikollisleiman saaneen henkilön, ei hänelle jää mahdollisuuksia liittyä lailliseen toimintaan. Esimerkiksi parisuhteen solmiminen ja työnsaanti vaikeutuvat. (Kivivuori 2008, 303.) Valokivi (2004, 132) pohtii artikkelissaan, onko rikostaustan omaaviin henkilöihin liitetty syrjäytymisen ja rikosten uusimisen leima niin vahva, että siihen voi vastata ainoastaan joko vetäytymällä vuorovaikutuksesta tai käyttämällä kohtaamisissa vaativaa ja vahvaa ääntä. Tällä tavoin rikostaustan omaava henkilö joko hyväksyy hänelle sovitetun paikan syrjäytettyjen ryhmässä tai vastustaa määritystä aktiivisesti ja rakentaa omaa osallisuuttaan ja toimijuuttaan. Kivivuori (2008, 286) tuokin esille, että vangit, joilla on heikko itsekontrolli ja korkea rikosaktiivisuus, kokevat monesti rangaistukset epäreiluiksi, mi-

kä saattaa johtaa suuttumukseen ja mahdollisesti uhman ja ylpeyden motivoimaan lisärikollisuuteen.

Erilaiset leimaamisteoriat osoittavat, että rikoksentekijöiden rankaiseminen johtaa usein uusintarikollisuuden lisääntymiseen. Leimaamisteorioista esimerkiksi Rousseau'n rikos havainnollistaa ranskalaisen leimaamisteorian ydinajatusta, jonka mukaan rikolliseksi leimaaminen johtaa siihen, että rikollisella uralla pysyminen muuttuu todennäköisemmäksi. Yhdysvaltalaisen leimaamisteorian, Thomas-teoreeman ajatuksena on, että jos ihmiset määrittelevät tilanteen todeksi, se on seurauksiltaan tosi. Toisin sanoen, jos ihminen määrittelee jonkun rikolliseksi, määritelmällä on konkreettisia seurauksia leimatulle henkilölle. (Kivivuori 2008, 267–268. 270.)

5.2 Syrjäytyminen ja huono-osaisuus

Syrjäytyminen on kokonaisvaltainen, kasautuva ja yksilökohtainen prosessi, jonka seurauksena ihmisen ajattelu ja toiminta sekä elämäntapa ja elämänhallinta vähitellen muuttuvat. Yksilökohtaisten muutosten lisäksi syrjäytymiseen kytkeytyy eristäytyminen yhteiskunnan normaalitoiminnoista ja palveluista. (Järvelä 2002, 274.) Syrjäytymisen taakka määrittää kokonaisvaltaisesti elämäntavan luonteen. Sosiaalisista ongelmista köyhyyden ohella nousee voimakkaasti esiin avuttomuus, erilaiset selviytymisvaikeudet, kuten vaikeudet elämänhallinnassa. (Granfelt 1992, 34.)

Syrjäytymisessä on kyse moniulotteista ja pitkäaikaisista ongelmista, jossa ongelmat alkavat kasaantumaan ja siten riskiryhmään kuuluvalla muodostuu eräänlainen huono-osaisuuden kehä. Syrjäytymisessä täysivaltaisen yhteiskunnan jäsenyyteen tarvittavat sosiaaliset oikeudet, kuten oikeus työhön, oikeus terveyteen ja oikeus koulutukseen tai oikeus asuntoon eivät toteudu. Syrjäytymisen riskiryhmiä ovat: pitkäaikaistyöttömät, syrjäytymisvaarassa olevat nuoret, asunnottomat, päihdeongelmaiset, pitkäaikaissairaat ja vajaakuntoiset, toimeentulovaikeuksissa olevat, rikollisuuteen syyllistyneet sekä syrjäytymisvaarassa olevat maahanmuuttajat. (Raunio 2006, 30–31, 46.)

Syrjäytymisessä voi olla myös kyse syrjäyttämisestä, torjunnasta (Raunio 2006, 62). Yhdenvertaisuuslain (21/2004) mukaan syrjinnällä tarkoitetaan muun muassa

sitä, että henkilö kokee, että häntä kohdellaan epäsuotuisammin kuin jotain toista henkilöä kohdellaan. Syrjintä nähdään myös henkilön tai ihmisryhmän arvon ja koskemattomuuden tarkoituksellista loukkaamista siten, että luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai hyökkäävä ilmapiiri.

Huono-osaisuuden ulottuvuuksiksi on määritelty terveydellinen, taloudellinen, koulutuksellinen ja sosiaalinen huono-osaisuus sekä syrjäytyminen työmarkkinoilta, asuntomarkkinoilta, vallankäytöstä ja osallistumisesta (Kauppila 1999, 57).

Täysin yhteiskunnasta syrjäytyneillä on huomattavia ongelmia elämän ulkoisessa hallinnassa, toimeentulossa ja taloudellisissa elinoloissa. Näitäkin keskeisempiä ovat kuitenkin ongelmat sisäisessä elämänhallinnassa. Rikollisuus, väkivalta, päihitteet, somaattiset sairaudet ja mielenterveysongelmat kuuluvat vahvasti syrjäytyneiden ihmisten arkipäivään. Syrjäytymistä täydentää vielä kokemuksellinen ulkopuolisuus, erilaisuuden, syrjityn ja sivullisuuden kokemukset suhteessa normaaliin elämään yhteiskunnassa. (Raunio 2006, 150.)

Syrjäytyneiden yhteiskuntaan kuntoutumisen esteinä eivät ole vain pelkästään palvelujärjestelmän huonot mahdollisuudet tukea vaikeassa elämäntilanteessa olevia, vaan myös tiukasti syrjäytymiskiarteessä elävien varauksellinen suhtautuminen yhteistyöhön viranomaisten kanssa sekä vaikeus sitoutua pitkäjänteiseen kuntouttavaan toimintaan (Raunio 2006, 151).

5.3 Vangin identiteetti

Vankilaan joutuessa, vanki on pelkän toiminnan kohde ja hänen minuuttaan ja identiteettiään rakennetaan ulkoapäin. Vangit eivät useinkaan liitä ihmisarvonsa kyseenalaistamista niin voimakkaasti siviiliin kuin vankilaelämään. (Kurki ym. 2010, 60–61.) Ihmisen minäkuva ja minäkäsitys kuvaavat kognitiivisesti painottunutta persoonallisen ja sosiaalisen identiteetin osaa. Minäkuva ja minäkäsitys vastaavat kysymyksiin: kuka minä olen, millainen minä olen ja mihin minä kuuluun. (Suoninen ym. 2010, 97.)

Ihminen tulee ymmärtää kokonaisuutena, jolla on fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset ulottuvuudet, ja joka on enemmän tai vähemmän kyvykäs toimimaan erilaisissa

vuorovaikutussuhteissa. Ihmiskäsityksen arvoulottuvuuksista keskeisimmät ovat oikeudenmukaisuus, ihmisarvon kunnioittaminen ja tasa-arvo. (Kauppila 1999, 23.) Ihminen rakentaa käsitystä itsestään suhteessa siihen, millaisia määrittelyjä hän ulkoapäin saa tai kokee saavansa. Ihminen joutuu peilaamaan omaa henkilökohtaista identiteettiään hänelle ulkopuolelta annettuun tai tarjottuun identiteettiin. Identiteetin rakentaminen on sosiaalinen tapahtuma, jossa identiteettiä tuotetaan vuorovaikutuksessa toisten kanssa kertomalla oman elämän menneitä kokemuksia ja tulevia tapahtumia suhteessa ympäröivään maailmaan. Identiteetin tuottaminen on aktiivinen teko, jossa itsestä kertomisella on omat tarkoituksensa. Identiteetti rakentuu dialogissa, jonkun konkreettisen tai kuvitellun keskustelukumppanin kanssa. (Kulmala 2006, 5, 58–59, 61.)

Kulmala (2006, 61–62) mukaan henkilökohtainen identiteetti ja sosiaalinen identiteetti eivät ole eri ulottuvuuksia, vaan ne kietoutuvat toisiinsa ja ovat kummatkin mukana rakentamassa kuvaa itsestä. Toisten ihmisten antama sosiaalinen identiteetti vaikuttaa eri tavoin ihmiseen itseensä ja hänen toimintaansa. Kun hän joutuu tai ehkä valintojen kautta haluaakin ottaa sosiaalista identiteettiä osaksi henkilökohtaista identiteettiään, hän liittyy samalla johonkin yleiseen kategoriaan. Kyseinen kategoria voi olla positiivinen ja ihmisen arvostusta korostava tai negatiivinen, hallitseva, alentava ja ei-toivottu. Negatiivisesta kategoriasta esimerkkejä ovat alkoholisti, rikollinen, syrjäytynyt tai sosiaalihuollon asiakas. Näihin kategorioihin sijoitetaan yksilöllisiä piirteitä, kuten esimerkiksi kykenemättömyys huolehtia raha-asioistaan, puhtaudestaan tai jokapäiväisestä elämästään.

Kategorioilla on hallitseva voima, koska ne antavat helposti tietynlaisen kuvauksen, jonka avulla ulkopuoliset ihmiset sitten muodostavat käsityksiä henkilöstä. Usein kategoriaan asettaminen tapahtuu näkyviin piirteisiin perustuen, kuten esimerkiksi vaatetuksen, tatuointien tai muun ulkoisen olemuksen pohjalta. Leimattu identiteetti tarvitsee käyttöönsä muiden puhetta ja ennakkokäsityksiä kyseessä olevasta ihmisestä. Sosiaaliin ongelmiin liittyvät identiteetit, toisin sanoen leimatut identiteetit, kuten esimerkiksi asunnoton, alkoholisti tai mielisairas, ovat tulleet käyttöön yleiseen kulttuuriseen puheeseen, kun kyseiset ilmiöt on nimetty ongelmaksi. (Kulmala 2006, 62, 66.) Kun luonnehdinnat henkilöstä ovat kulttuurisesti vahvasti tietoisuudessa, usein pelkkä kategorian mainitseminen riittää. Pelkän ni-

meämisen perusteella ihmiset olettavat tietävän, millainen kategoriaan kuuluva henkilö on ja miten hän käyttäytyy. (Juhila 2004, 23.)

Perinteiset yhteisöt, kuten yhteiskuntaluokka, uskonnollinen ryhmä, kylä, suku tai perhe, eivät säätele entiseen tapaan yksilöiden valintoja ja päätöksiä. Nykypäivänä yksilö on vapautunut perinteiden kahleista ja hänelle on avautunut uusia mahdollisuuksia sekä oman elämän päätösvastuu. Yksilöllistyminen asettaa kuitenkin entistä suurempia vaatimuksia yksilön identiteetille. Kun perinteiset auktoriteetit eivät enää anna valmiita identiteettejä, asettaa auktoriteettien mureneminen yksilölle vaatimuksen rakentaa jatkuvasti identiteettiä, minuutta. (Raunio 2009, 299–300.) Postmodernin ajan identiteetti antaa vangille mahdollisuuden niin sanottuun uuteen minään. Nykypäivänä voimme ikään kuin leikata ja liimata uuden identiteetin itsellemme. Ihmiset eivät enää saa identiteettiään syntymälahjaksi, vaan se on riippumaton ominaisuus, jota on mahdollista muokata (Bauman 2002, 42–43). Ihminen voi aloittaa uudelleen missä elämänsä vaiheessa ja missä elämäntilanteessa tahansa. Tässä toisten mahdollisuuksien politiikassa on kysymys kolhiintuneiden identiteettien korjaamisesta ja itsekunnioituksen kehittämisestä. Kuitenkin rakenteelliset ehdot, kuten ikä, sukupuoli, koulutus ja varallisuus määrittävät edelleen olennaisesti ihmisten elämänvalintoja. (Raunio 2009, 302, 304.)

6 VAPAUTUNEEN VANGIN SOSIAALISET ONGELMAT

Tässä luvussa tuon esille yleisimmät aihe-alueet, jotka kuuluvat vangin sosiaalisiin ongelmiin. Vangin sosiaalisia ongelmia ovat muun muassa työllisyys ja koulutus, asuminen ja toimeentulo, päihteet ja mielenterveysongelmat sekä fyysinen toimintakyky.

Vankilat ovat köyhyyden ja psykososiaalisten ongelmien säiliöitä, jotka ottavat vastaan nekin ihmiset, joilla on porttikielto jopa kodittomien ihmisten ensisuojaan ja joiden elämäntapa on täynnä moninaisia hylätyksi tulemisia ja epäonnistumisia. Vaikka suurin osa vankeusrangaistukseen tuomituista ensikertalaisista ei palaa takaisin vankilaan, koostuu vankien enemmistö rikoksenuusijoista, joilla vankilakertaisuuden määrä on suuri. Noin puolet heistä on ollut neljä kertaa tai useammin vankilassa, ja yli kahdeksan kertaa on vankilassa ollut joka viides. (Granfelt 2006, 145.) Vangit lukeutuvat keskimääräistä yleisemmin niin sanottuihin huono-osaisiin kansalaisiin. Vangeilla esiintyy erilaisia hyvinvointipuutteita muun muassa terveyden, perhetaustan, koulutuksen, työn, taloudellisen toimeentulon ja asumisen osaluilla. (Kauppila 1999, 58.) Mielenterveyden häiriöt ja päihderiippuvuus ovat myös hyvin yleisiä. (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020, 17.1 2011.)

Vankilakierteeseen ajautuminen on järkähtämättömästi valikoiva prosessi, jossa huono-osaisuus korostuu. Useimmat moninkertaisista vangeista ovat pitkäaikaistyöttömiä, joista monella ei ole juuri lainkaan työkokemusta. Heistä suurimman osan elämää rasittavat mielenterveys- ja päihdeongelmat ja erityisesti vaikea huumeriippuvuus. Tämä yhdistettynä asunnottomuuteen ja väkivallalle altistavaan elämäntapaan konkretisoi sen, että vankilasta vapautuneiden keskimääräinen ikä on vain 45 vuotta. (Granfelt 2006, 145.)

6.1 Työllisyys ja koulutus

Työttömillä ja erityisesti pitkäaikaistyöttömillä köyhyyden erilaiset ilmenemismuodot esiintyvät useammin samanaikaisesti. Näitä eri ilmenemismuotoja ovat muun

muassa koetut toimeentulovaikeudet, ylivelkaantuneisuus ja toimeentulotukiasiakkuus. (Raunio 2009, 247.)

Lyhyidenkin työkausien järjestäminen vapautuneille, moninkertaisille vangeille on arviointitutkimuksissa osoitettu yhdeksi tuloksellisimmista keinoista ehkäistä uusintarikollisuutta (Järvelä 2002, 269). Aktivoiva työskentely kohentaa toimintakykyä ja arjessa selviytymistä (Raunio 2006, 91).

Työllistymisen helpottamiseksi on rakennettava erilaisia työllisyyspolkuja, joiden avulla on mahdollista edetä vaihe vaiheelta kohti avoimia työmarkkinoita. Työpolut käynnistyvät perusteellisella tilannekatsauksella ja ongelmakohtien selvittämällä. Monet, jotka painivat erilaisten ongelmien kanssa, tarvitsevat alkuvaiheessa tukea päivärytmin kuntoon saamisessa, elämänhallinnan ongelmien ratkaisemisessa sekä työkyvyn ja terveydentilan kohentamisessa. Parhaiten pystytään tukemaan henkilöä työpolun alkuvaiheessa kuntouttavalla työtoiminnalla. Kuntouttavassa työskentelyssä keskeisiä periaatteita ovat aktivointi, osallisuus, voimaantuminen, voimavarakeskeisyys, täysivaltainen kansalaisuus sekä laaja-alainen muutostyö. (Raunio 2006, 92, 143.)

Vuonna 2006 vangeista työttöminä ennen vankilarangaistuksen suorittamista on ollut 37 prosenttia, ja 12 prosenttia vangeista ei ollut koskaan ollut työelämässä. Noin kolmasosalla vangeista ei ole ammatillista koulutusta ja arviolta puolet heistä kuuluu tilastokeskuksen luokituksen mukaan alimpaan sosiaaliryhmään. (Näkki 2006, 3.) Vangeista muutama prosentti on keski-asteen tutkinnon suorittaneita. Vankilassa poikkeuksena ja useimmiten ensikertalaisena ovat korkea-asteen tutkinnon suorittaneet, koska he harvoin uusivat vankeusrangaistustaan. Urautuneiden vankien keskuudessa koulutusta saaneiden osuus on kaikkein alhaisin. Urautuneilla vangeilla suurimmalla osalla ainoana koulutuksena on perus- tai kansakoulu ja mahdollisesti vankilassa suoritetut ammattikurssit. (Hypén 2004, 55.)

6.2 Asuminen ja toimeentulo

Mahdollisimman huono lähtökohta elämäntavan muutokselle, rikoksettomalle ja päihteettömälle elämälle on vankilasta vapautuminen asunnottomana, toisin sano-

en joutuminen kadulle tai kavereiden nurkkiin. Vailla asuntoa vapautuvilla on rasitteena usein rikollinen leima, velkoja, häiriöitä luottotiedoissa ja päihdeongelma. Nämä rasitteet paitsi vaikeuttavat asunnon järjestymistä myös asumisen onnistumista. Lisäksi päihdeongelmaisten vankien asunnottomuuteen kietoutuvat kysymykset yhteiskuntapolitiikan rakenteista, yhteisösuhteista, kulttuurisista sekä yksilötason ongelmista. (Granfelt 2007, 102, 111.)

Asunnon saaminen muodostuu yleensä ongelmaksi hakijan taustan vuoksi. Moni vuokranantaja peräännytyy, kun saa selville vangin rikostaustan ja sosiaalihuollon asiakkuuden sekä muut ongelmat, joilla saattaa olla vaikutusta vangin kykenevyyteen asua vuokratussa asunnossa. Vapailla markkinoilla olevien asuntojen asumiskustannukset voivat myös olla monelle vapautuvalle liian korkeita työttömyyden ja köyhyyden vuoksi. (Aro 2006, 8-9.)

Lähes täysin ratkaisematon ongelma valtakunnallisesti on sekä päihitteettömyydessään horjuvien että aktiivikäyttäjien eli akuutissa huumeikierteessä elävien vapautuvien vankien asumisen järjestäminen. Tämän ryhmän suurimmat ongelmat asuttamisessa ovat arvaamaton käytös ja sen seurauksena väkivallan uhka, rikollisen alakulttuurin ja huumekaupan tunkeutuminen asuinyhteisöihin, monimuotoinen hoidon ja tuen tarve sekä vaikeus syventyä suunnitelmalliseen kuntoutukseen. Asunnottomille tarkoitettuja asumisyksiköitä kuitenkin vastustetaan kunnissa kaikin keinoin. Jos omalle asuinkunnalle on suunnitteilla asuttaa niin sanottuja erityisryhmiin kuuluvia ihmisiä, alkavat asukasyhdistykset aktivoitua ja aletaan täyttää erilaisia nimilistoja. (Granfelt 2006, 149.)

Rikosseuraamusviraston selvityksen mukaan vangeista noin prosentilla on omistusasunto, ja vapauduttuaan jonkinlaisessa vuokrasuhteessa vangeista asuu runsas kolmannes. Vankien asunnottomuudesta on vaikea saada tarkkaa tietoa, mutta on arvioitu, että vuosina 1996–2000 asunnottomiksi jääneitä on vuosittain ollut noin 400–500 vankia. (Hypén 2004, 55–56.)

Vapautuneiden vankien toimeentulo perustuu pääasiassa joko työmarkkinatukeen tai toimeentulotukeen. Vain harvat on oikeutettuja ansiosidonnaiseen työttömyysturvaan, koska työhistoria on usein pätkittäinen ja työttömyysjaksot ovat pitkiä. Työttömyysturvaa saavien vapautuneiden vankien taloudellinen asema on selke-

ampi ja parempi kuin toimeentulotuella elävien, joilla usein on työvoimaviranomaisen asettama työssäoloehto eli käytännössä he ovat kokonaan työmarkkinoiden ulkopuolella. Toimeentulon osalta vapautuneiden vankien elämää leimaavat niukkuus ja rahattomuus sekä rahankäytön suunnittelemattomuus. (Järvelä 2002, 272.) Vuonna 2006 toimeentulon rakenne muodostui vangeilla enimmäkseen sosiaaliturvasta, ja 40 prosenttia vangeista oli saanut toimeentuloa myös rikoksista. Vapautuvista vangeista velkaantuneita oli 81 prosenttia. (Näkki 2006, 3.)

6.3 Päihteet

Suurin osa vankilaan johtavista rikoksista tehdään päihtyneenä. Päihtyneenä kynnyksen rikoksen tekemiseen on matala, etenkin silloin, kun halutaan turvata oman päihteiden käytön jatkuminen. (Ketolainen ym. 2008, 8.) Päihderiippuvuus on salakavala ja pitkäaikainen sairaus, jolle on tyypillistä pakonomaisuus, voimakas himo sekä kyvyttömyys hallita päihteiden määrää, aloittamista tai lopettamista. Toipuminen päihdeongelmasta on pitkä, tavallisesti useamman hoitoyrityksen- ja jakson vaativa prosessi, jossa retkahdukset ovat osa taudin kuvaa. (Toiviainen 2009, 158.) Vangeista suurin osa on päihteiden ongelmakäyttäjiä ja osa vaikeasti päihderiippuvaisia (Ketolainen ym. 2008, 8).

Toiviainen (2009, 161) nostaa artikkelissaan esille Hoito- ja palvelujärjestelmän kynnykset päihdeongelmaisten kannalta – raportin, jonka tarkoituksena on ollut selvittää onko päihdeongelmaisilla ollut vaikeuksia saada palveluita tai ovatko he jääneet kokonaan ilman palveluita päihdeongelman vuoksi. Raportissa selvisi, että päihdepalveluissa esiintyi ongelmia, jotka liittyivät muun muassa tiedon puutteeseen, asenteisiin, jonoihin, maksusitoumuksen saamisvaikeuksiin, syrjintään etuusasioissa, eteenpäin ohjaukseen sekä palveluiden saamiseen. Myös Törmän (2007, 104) mukaan huono-osaiset huumeiden käyttäjät ovat erittäin vaikeasti tavoitettavia ja hoitoon kiinnitettäviä moniongelmaisuuksiensa, elämäntapansa ja heikkojen voimavarojensa vuoksi. Asunnottomuus ja irrallinen elämäntapa hankaloittavat huumeiden käyttäjien suhdetta hoitojärjestelmään. Lisäksi päihdehuollon hoitojärjestelmän rakenteet, toimintatavat ja tavoitteet palvelevat heikosti huono-osaisimpia huumeiden käyttäjiä.

Joukamaan ym. (2010, 47–48) laatiman Rikosseuraamuslaitoksen tutkimuksen mukaan (tutkimukseen osallistui 711 vankia) yleisin riippuvuuden laji oli alkoholi-riippuvuus. Alkoholiriippuvuuden jälkeen seuraavaksi yleisin oli amfetamiiniriippuvuus. Riippuvuus opioideista, kannabiksesta, rauhoittavista lääkkeistä sekä samanaikainen riippuvuus useista eri päihteistä olivat suunnilleen yhtä yleisiä.

6.4 Mielenterveysongelmat, fyysinen toimintakyky ja muut taustalla olevat ongelmat

Joukamaan ym. (2010, 46, 54, 72–75) laatiman Rikosseuraamuslaitoksen tutkimuksen mukaan yli yhdeksällä tutkittavalla kymmenestä (tutkimukseen osallistui 711 vankia) oli jokin pysyvä mielenterveyden häiriö. Persoonallisuushäiriö todettiin kahdella kolmasosalla. Yleisimmät persoonallisuushäiriöt olivat epäsosiaalinen persoonallisuus ja tunne-elämältään epävakaata persoonallisuus. Tutkimusajankohdalla ilmenneet masennusdiagnoosit asetettiin 35 prosentille nais- ja 11 prosentille miesvangeista, kun masennushäiriöiden yhden vuoden aikana todettu esiintyvyys suomalaisessa aikuisväestössä on naisilla kahdeksan prosenttia ja miehillä viisi prosenttia. Vastaavasti tutkimusajankohtana diagnosoitiin ahdistuneisuushäiriö 25 prosentilla nais- ja 13 prosentilla miesvangeista, kun yhden vuoden esiintyvyydet suomalaisessa aikuisväestössä on naisilla viisi prosenttia ja miehillä neljä prosenttia. Eri mielenterveydenhäiriöryhmistä vain psykooseja ei ollut sen enempää kuin muussa väestössä.

Lauerman (vankimielisairaalan ylilääkäri) mukaan näyttäisi myös siltä, että hyvin suuri osa vangeista, ehkä jopa puolet on alun perin kärsinyt diagnosoimatta jääneestä lapsuusiän tarkkaavaisuus- ja käytöshäiriöstä, ADHD:stä. Tarkkaavaisuus- ja käytöshäiriö voi johtaa vakaviin mielenterveyshäiriöihin, asosiaaliseen persoonallisuuteen sekä huumeriippuvuuteen. (Kostiainen 2003.)

Joukamaan ym. (2010, 75) laatimassa tutkimuksessa myös ruumiilliset sairaudet olivat yleisiä. Maksatulehdukset ja erityisesti C-typin hepatiitti ovat erittäin yleisiä vankien keskuudessa. C-typin hepatiitin esiintyvyys vangeilla oli monikymmentertainen tavalliseen väestöön verrattuna. Osa ruumiillisista sairauksista ja etenkin

runsaat erilaiset tapaturmat lienevät yhteydessä vankien monilla tavoin rankkaan ja erilaisia terveystriskejä sisältävään elämäntapaan.

Mielenterveysongelmaisten suurin ongelma on yksinäisyys. Yksinäisyyden tuntemuksilla on havaittu olevan merkittävä yhteys mielenterveysongelmaisten subjektiivisen hyvinvoinnin kokemukseen. Syrjäytymisprosessin tulos näkyy siinä, että mielenterveysongelmainen kokee elämänotteensa kadonneen. Keskeisiksi elämän sisältöä määrääviksi tekijöiksi tulevat rajoitteet, pakot ja mahdollisuuksien puute. Mielenterveysongelmainen saattaa vetäytyä sosiaalisista kontakteista, häpeän tai muiden henkilöiden osoittaman torjunnan vuoksi. (Toivio & Nordling 2009, 281–282.)

7 VAPAUTUNEEN VANGIN TUKEA

Tässä luvussa tuon esille millaista tukea vapautuneelle vangille on yhteiskunnassa tarjolla. Käsittelen myös sitä, millainen tuki on tärkeää vapautuneelle vangille ja minkälaisista tukimuodoista on nähty olevan eniten apua. Olen jaotellut yhteiskunnan tarjoamat tukimuodot viranomaisverkostoon, järjestöjen ja yhdistysten antamaan tukeen sekä vankien itsensä synnyttämään vertaistukijärjestöön, KRISin ja sen toimintamuotoihin.

Vankilasta juuri vapautuneella ei useinkaan ole tiedossa asuntoa, aikavarausta sosiaalityöntekijälle, toimeentuloa, kuntoutusta tai mielekästä tekemistä, kuten harrastuksia. Usein portin ulkopuolella vastassa ovat tutut rikollispiirit, päihteet sekä mielenterveysongelma. Lisärasitteena saattaa löytyä velkoja paitsi yhteiskunnalle myös ammattirikollisille. (Rantala 2006, 210.) Hypénin (2004, 33–34) tekemän tutkimuksen mukaan noin 60 prosenttia kaikista (tutkimuksessa mukana yhteensä 40 096 vankia) vankilasta vapautuneista palasi takaisin vankilaan viiden vuoden kuluessa vapautumisesta.

Sosiaaliturva parhaimmillaan tarjoaa resursseja sekä muuntaa niitä elämän mahdollisuuksiksi. Resursseja ja elämänmahdollisuuksia ovat muun muassa raha, ruoka, vaatteet, elämänpolun rakentaminen, sosiaaliset suhteet sekä paikka yhteisössä ja yhteiskunnassa. (Kemppainen 2007, 237.)

7.1 Viranomaisverkosto

Tarkoituksen ja merkityksen löytäminen siviilielämässä ei ole pelkästään yksilötasolla, vangin ponnisteluissa, vaan suuressa määrin siihen vaikuttaa myös se, miten yhteiskunta ottaa vankilasta palanneen vastaan. Siviilielämässä pärjäämiseen vaikuttavat muun muassa, kuinka vankilasta vapautunutta kohdellaan virastoissa, saako asunnon, löytääkö työtä ja tullaanko esimerkiksi velkojen hoitamisessa vastaan. (Granfelt 2007, 110.) Moniongelmaisten elämäntilanteiden purkaminen vaatii pitkäjänteistä räätälöityä tukea ja ennen kaikkea osaavaa ja sitoutunutta henkilöstöä (Raunio 2006, 149).

Vapautuva vanki ja etenkin vaikeasti asutettava, työllistää hyvin paljon kuntien resursseja sillä, että häntä kierrätetään luukulta luukulle, ja erityisesti jos hän luukukierroksen jälkeen jää ilman niitä palveluita, joita hän akuutisti tarvitsee. Kuntien välinen yhteistyö on tärkeää palvelujen järjestämisessä. Vapautuneen vangin kuntoutus- ja hoitopaikkojen järjestämiselle on suuri tarve. Vangin hoitoon motivoimisessa voitaisiin hyödyntää rikosseuraamusjärjestelmässä jo olevia rakenteita, kuten valvottua koevapautta, mutta tämä ei onnistu ilman tukipalveluita ja monipuolisia hoito-ohjelmia. (Ryynänen 2010.)

Moniin vaikeasti asutettavien tuen tarpeisiin voidaan vastata heille mitoitetuilla tukipalveluilla. Tiivis yksilötyö ja kokonaisvaltainen psykososiaalinen työote ovat olennaisia asumisen onnistumisessa. Kokonaisuudessaan vankeusaika ja sitä seuraava vapautumiseen sopeutuminen tulisi toteuttaa saumattomasti. Saumattoman ja kantavan tukiprosessien rakentaminen edellyttää tiivistä yhteistyötä rikosseuraamusjärjestelmän, vapautuvan kotikunnan ja palveluiden tuottajien välillä. (Ryynänen 2010.)

Syrjäytyminen voi merkitä verkostojen löyhtymistä niin yhteiskunnallisiin, kuin luonnollisiin ja muodollisiin resurssijärjestelmiin. Sosiaalityön ammattilaisten tehtävänä on vahvistaa syrjäytymisvaarassa olevan ihmisen sidoksia erilaisiin palvelujärjestelmiin. Tällöin kyseessä on lähinnä palveluohjauksen kaltainen toiminta. (Raunio 2006, 52.)

7.2 Järjestöt ja yhdistykset apuna rikoksettomaan elämään

Järjestöillä ja yhdistyksillä on palvelukokonaisuuksia, jossa saman katon alla saa tukea moniin ongelmiin: motivointia kuntoutukseen, tukea asumiseen, vertaistukea, päihdehoitoa ja mielekästä tekemistä. Järjestöjen ja yhdistysten palveluiden maksavana tahona toimii valtio tai kunta. (Rantala 2004)

Vapautuvan vangin tukipalveluja tuottavat ja kehittävät monet järjestöt ja muut kolmannen sektorin toimijat, kuten Kriminaalihuollon tukisäätiö, Vapautuvien Tukiry, Silta-valmennusyhdistys ja KRIS. Vertaisryhmätoiminta nähdään tärkeänä toimintamuotona rikoksettoman ja päihteettömän elämäntavan vakiinnuttamisessa.

Vertaisryhmätoiminnassa vapautuneelle vangille rakentuu rikoksettomuutta ja päihteettömyyttä tukeva sosiaalinen verkosto, jossa vertaistoimijat ovat sitoutuneet edistämään toistensa rikoksettomuutta ja päihteettömyyttä ja estämään ajautumista takaisin päihteiden käyttäjäksi ja päihteiden käyttöä suosivaan elämäntapaan. (Valkama 2009, 13–14.)

7.3 Entisten vankien perustama vertaistukijärjestö KRIS

Saattaa olla, että vanki ei ole koskaan aikaisemmin saanut osakseen arvostusta. Se onkin yksi muutosprosessin suurimmista haasteista. Miten osata luoda uusi sosiaalinen ympäristö, jossa tuntee itsensä hyväksytyksi ja arvostetuksi? Vankien itsensä synnyttämät vertaistukijärjestöt muodostuvat tässä yhteydessä hyvin merkittäväksi. Niiden järjestöjen jäsenet ymmärtävät, mitä tarkoittaa alakulttuurista luopuminen. Järjestössä toimivien entisten vankien omia selviytymistarinoita käytetään keinona vankien tukemisessa ja siten kokemuksen kautta autetaan toisia muuttamaan identiteettiään myönteiseksi. Entiset vangit tietävät, mitä olisivat itse vapautuessaan tarvinneet, joten he kykenevät tarjoamaan sellaista vertaistukea, josta virkamiehellä ei ole minkäänlaista omakohtaista kokemusta. (Kurki ym. 2010, 126–127.)

KRIS on yhdistys, joka tähtää vankilasta vapautuvien ihmisten auttamiseksi päihde- ja vankilakierteestä takaisin yhteiskuntaan vertaistukiperiaatteella. KRIS:n neljä periaatetta ovat: päihteettömyys, rehellisyys, toveruus ja yhteisvastuullisuus. KRIS tarjoaa vapautuvalle vangille vertaistuen, kokemuksen, tiedon ja luottamuksellisen yhteydenpidon. KRIS tukee vankia muutaman kuukauden ennen vapautumista, vapautumishetkellä sekä sen jälkeisinä, kriittisinä päivinä ja viikkoina. KRIS:n tavoitteena on rikoksesta tuomittujen selviytyminen rangaistuksen päättyessä ja niiden nuorten auttaminen, joilla on riski ajautua rikosuralle. (Mikä KRIS on? [Viitattu: 5.4.2012].)

7.3.1 VST-hanke

VST- hanke eli vankilasta siirtymä työmarkkinoille hankkeen kohderyhmänä ovat pitkäaikaistyöttömät ja vaikeasti työllistettävät rikostaustan omaavat henkilöt. VST -hankkeen yhtenä tavoitteena on ohjata rikostaustan omaavat henkilöt välityömarkkinoille, avoimille työmarkkinoille sekä koulutus- ja opiskelupaikkoihin. VST-hanke toimii asiakkaidensa työn ja koulutuksen välittäjänä sekä osana elämänmuutosta ja kuntoutusta. Työllistymiskynnys madaltuu työnantajien ja työntekijän tukena toimivan vertaistukiverkoston ansiosta. VST- hankkeen tavoitteena on myös kartoittaa rikostaustan omaavan henkilön esteitä ja ongelmakohtia matkalla työmarkkinoille ja koulutukseen. (VST – hankkeen loppuraportti 2008–2010.)

7.3.2 YRE

YRE eli yhteistyössä rikoksettomaan elämään – hanke on lainrikkojien rikoksetonta elämää tukeva yhteistyöhanke. Yhteistyössä rikoksettomaan elämään on kansallinen ja poikkihallinnollinen hanke, jossa tehostetulla yhteistyöllä etsitään nykyistä vaikuttavampia keinoja seuraamusjärjestelmän piiriin joutuneiden henkilöiden elämänhallinnan parantamiseksi. YRE -hankkeen tavoitteena on kehittää alueellisia palvelumalleja niin, että muutokseen pyrkivä rikoksentekijä saisi avukseen suunnitellut ja räätälöidyt palvelut yhdessä paketissa. Käytännössä YRE kokoaa erilaisia palveluja tuottavat tahot laajaan kehittämistyöhön, jossa palvelutarjonta suunnitellaan yhdessä. (YRE, [Viitattu: 4.4.2012].)

8 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tässä luvussa kerron tutkimukseni eri vaiheista, tutkimusaineiston keruusta, haastateltavien valintaprosessista ja haastatteluiden toteutuksesta sekä tutkimusaineiston analysoinnista. Toteutin tutkimukseni kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena ja haastattelumuotona käytin teemahaastattelua. Tässä luvussa kuvailen käyttämäni laadullista tutkimusmenetelmää ja avaan teemahaastattelun merkitystä sekä kerron aineistolähtöisestä sisällönanalyysistä, jonka valitsin tutkimusaineistoni analyysitavaksi.

8.1 Laadullinen tutkimus

Laadullisessa tutkimuksessa tarkastellaan ihmisten välistä ja sosiaalista merkitysten maailmaa. Merkitykset ilmenevät ennen kaikkea suhteina ja niiden muodostamina merkityskokonaisuuksina. Merkityskokonaisuudet vuorostaan ilmenevät ihmisistä lähtöisin olevina tapahtumina, kuten toimintana, ajatuksina ja päämäärien asettamisina ja esimerkiksi yhteiskunnan rakenteina. Laadullisessa tutkimusmenetelmässä tavoitteena ovat ihmisen omat kuvaukset koetusta todellisuudestaan. Ihmisten omat kuvaukset oletetaan sisältävän niitä asioita, joita he pitävät itselleen elämässään merkityksellisinä ja tärkeinä. Ihmisten kuvaamien kokemusten ja käsitysten kautta luodaan johtolankoja ja vihjeitä, joiden avulla voidaan tehdä tulkintoja eli ratkaista arvoituksia. Tulkinnan arvoituksen ratkaisemisen avulla luodaan tutkimuksessa malleja, ohjeita, toimintaperiaatteita ja kuvauksia tutkittavasta asiasta. (Vilkkä 2005, 97–98.)

Laadullisessa tutkimuksessa pyritään muun muassa kuvaamaan jotain ilmiötä tai tapahtumaa, ymmärtämään määriteltyä toimintaa sekä antamaan teoreettisesti looginen tulkinta jollekin ilmiölle (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85). Kirjoittamisella on merkittävämpi asema laadullisessa tutkimuksessa kuin teoriapohjaisessa tutkimuksessa. Laadullisen tutkimuksen kirjallisessa tuotoksessa ei vain pelkästään kerrota tehdystä tutkimuksesta, vaan tutkija lisäksi analysoi havaintoaineistoaan yleisemmiksi merkityksiksi, hakee selitysmalleja sekä kehittää teoreettisia näke-

myksiä. Laadullisen tutkimuksen kirjallinen kuvaus nähdäänkin ikään kuin juoneltaan etenevänä kertomuksena. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 260.)

Tutkimusmenetelmäksi valitsin laadullisen tutkimusmenetelmän, koska koin, että aihealueeni näkökulmaa ei ollut hyvä lähteä tutkimaan määrällisellä eli kvantitatiivisella tutkimusmenetelmällä, koska tarvittavaa tietoa ja tunnelatausta ei pystyisi silloin näkemään. Vuorovaikutuksessa syntyvä keskustelu on mielestäni tärkeää tällaisessa tutkimuksessa, jossa kyse on saada vapautuvien vankien mielipiteet julki.

8.2 Tutkimusaineiston keruu

Opinnäytetyöni tutkimusmenetelmäksi valitsin haastattelun. Haastattelu valitaan tiedonkeruumenetelmäksi useimmiten silloin, kun halutaan antaa haastateltavalle mahdollisuus tuoda henkilökohtaisia asioita esiin mahdollisimman vapaasti, tai jos tutkimuksen aihe on arkaluontoinen, vähän kartoitettu tai vaikea. Haastattelu mahdollistaa saatavien vastausten selventämisen ja syventämisen. Haastattelu myös soveltuu hyvin tutkimuksiin, joissa arvellaan aiheen tuottavan monitahoisia vastauksia. (Hirsjärvi ym. 2007, 199–200.)

Haastattelu toimii vuorovaikutussuhteessa, jossa molemmat osapuolet vaikuttavat toisiinsa. Haastattelutilanteeseen vaikuttavat niin fyysiset, sosiaaliset kuin kommunikationkin liittyvät seikat. Haastattelussa vuorovaikutustilanteessa on hyvin tyypillistä, että se on haastattelijan alulle panema ja ohjaama. Haastatteliija myös joutuu usein motivoimaan haastateltavaa ja pitämään haastattelua yllä. (Eskola & Suoranta 2003, 85.) Haastattelussa tutkijalla on mahdollisuus nähdä vastaaja, hänen ilmeensä ja eleensä. Haastateltava usein myös kertoo itsestään laajemmin, kuin tutkija pystyy ennakoimaan. (Hirsjärvi ym. 2007, 200.)

Haastattelun etu on ennen kaikkea joustavuus, sillä haastattelijalla on mahdollisuus toistaa kysymys, oikaista väärinkäsityksiä ja selventää tarvittaessa ilmausten sanamuotoa. Tällaista mahdollisuutta ei ole esimerkiksi postin kautta tulevassa kyselyssä, jossa kaikki vastaavat saavat samanlaisen kyselylomakkeen. Postikyselyn laatija olettaa, että kaikki vastaajista ovat kirjoitus- ja lukutaitoisia. Lisäksi

postikyselyn laatija olettaa, että vastaajat kykenevät ja osaavat ilmaista itseään haluamallaan tavalla kirjallisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73.)

8.2.1 Haastattelumuotona teemahaastattelu

Haastattelumuotona käytin puolistrukturoitua haastattelumenetelmää eli teemahaastattelua. Teemahaastattelusta puuttuu strukturoidulle haastattelulle tyypillinen kysymysten tarkka järjestys ja muoto. Teemahaastattelu ei noudata tiettyä kysymysjärjestystä, vaan teemoihin sisällytetään pääkohdat, joista tarvittava tieto nousee esiin. (Eskola & Suoranta 2003, 86.) Teemahaastattelussa teema-alueet on etukäteen määriteltä. Haastattelu kysymyksiä suunnitellessani huomasin, että minulla oli neljään eri kategoriaan liittyviä kysymyksiä. Haastattelun selkeyttämiseksi koin teemahaastattelun hyväksi vaihtoehdoksi. Siten haastattelu eteni johdonmukaisesti vapautumisen alkuvaiheista kohti jälkihuollon ja syrjäytymisen omakohtaisia kokemuksia.

Teemahaastattelussa tutkimusongelmasta poimitaan keskeiset teema-alueet tai aiheet, joita tutkimushaastattelussa olisi välttämätöntä tutkimusongelmaan vastaamiseksi käsitellä (Vilkkä 2005, 101). Hirsjärven & Hurmeen (2008, 48) mukaan teemahaastattelussa keskeisiä ovat ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamansa merkitykset, jotka syntyvät vuorovaikutuksessa.

8.2.2 Haastateltavien valinta

Tutkimusongelmasta riippuen on tärkeää valita haastateltavat joko tutkittavaa asiaa tai teemaa koskevan asiantuntemuksen tai kokemuksen perusteella. Tärkeä kriteeri onkin haastateltavien valinnassa, että vastaajalla on omakohtainen kokemus tutkittavasta asiasta. (Vilkkä 2005, 114.)

Keskustellessani opinnäytetyön aiheestani Tampereen KRIS:llä, työntekijät ehdottivat, että he voisivat järjestää tutkimukseeni haastateltavat. Ainoana toiveenani oli, että haastateltavilla olisi mahdollisimman erilaiset vankilataustat ja se toteutuikin erittäin hyvin. Haastateltavia oli yhteensä kahdeksan, seitsemän miestä ja yksi

nainen. Tampereen KRIS:n työntekijät järjestivät haastatteluiden aikataulun, minä ilmoitin mahdolliset haastattelupäivät ja KRIS järjesti 3-4 haastateltavaa/ päivä. Haastateltaville oli tiedotettu, minä ajankohtana haastattelu tapahtuisi ja heille annettiin paperi, josta kävi ilmi haastattelun sisältämät teemat. Näin he pystyivät palauttamaan etukäteen mieleensä menneisyyden tapahtumat, ennen varsinaista keskustelua. En tiennyt ennen haastattelun varsinaista ajankohtaa, ketä tutkimukseeni osallistuisi. En siis tiennyt etukäteen heidän nimiään ja sukupuolta, joten kaikilla haastateltavilla oli samat lähtökohdat ja olin heille entuudestaan tuntematon.

Haastateltavat olivat vapautuneet vankiloista monille eri paikkakunnille ja se toi tutkimukseeni mahdollisuuden laajempaan kartoitukseen jälkihuollon ja tukiverkostojen toimivuudesta. Haastateltavilla oli myös vankilakertaisuuden määrät erilaiset ja vapaalla olon pituudet vaihtelivat suuresti. Osa oli vapautunut hiljattain ja he pystyivät kertomaan tämän hetkiset näkemykset ja palveluiden tarjonnan, osa oli pidemmän aikaa jo luonut elämänpolkua vankilakierteen jälkeen ja he pystyivät kuvaamaan kokemuksiaan niin nykypäivästä kuin mitä se oli esimerkiksi 2000 -luvun alussa.

8.2.3 Teemahaastattelun toteutus

Toteutin Teemahaastattelut yksilohaastatteluina. Matkustin Tampereelle suorittamaan haastatteluja kolmena eri päivänä keväällä 2010. Haastattelupaikkana toimivat KRIS:n toimitilat. Erillistä varsinaista huonetta ei teemahaastatteluiden toteuttamiselle ollut, mutta löysimme aina jokaiselle haastattelulle tyhjän huoneen, jossa pystyimme keskustelemaan rauhassa ja turvallisesti.

Pyrin haastatteluissa luomaan mahdollisimman rennon ilmapiirin. En määritellyt haastateltavan paikkaa, vaan hän sai ensin itse etsiä oman mieluisen paikkansa, mistä kertoa kokemuksiaan. En myöskään heti laittanut nauhuria päälle tai aloittanut varsinaisilla teemoilla, vaan keskustelimme ensin niitä näitä, jotta mahdollinen alkujännitys vähenisi. Osalla haastateltavista oli havaittavissa jännittämistä ja huomasi, että etenkin puheen nauhoittaminen oli aluksi osalle hyvin vaivaannut-

tavaa ja vaikeaa. Hetken keskusteltuamme kuitenkin nauhuri unohtui ja jännitys tasaantui.

Teemahaastatteluiden pituudet vaihtelivat puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Vaikka ero haastatteluiden pituuksilla oli melko iso, en kokenut, että jokin haastattelu olisi jäänyt materiaaliltaan liian laihaksi. Hienoa laadullisen tutkimusmenetelmän käytössä onkin juuri se, että toteutetuista haastatteluista nousevat pitkälti esille haastateltavan luonteenpiirteet ja ominaisuudet. Vaikka muutama haastateltavista oli hiljaisia ja pohdiskelevia, heidän vastaukset olivat hyvin ytimekkäitä ja sisällöltään todella kattavia. Heidän haastatteluista jäi ikään kuin se haastattelukysymyksistä poikkeava keskustelu vähemmälle.

8.3 Tutkimusaineiston analysointi

Valitsin analyysitavaksi induktiivisen eli aineistolähtöisen sisällönanalyysin. Sisällönanalyysillä pyritään järjestämään kerätty aineisto selkeään ja tiiviiseen muotoon kadottamatta sen sisältämää tietoa. Aineiston käsittely perustuu järkevään päätelyyn ja tulkintaan, jossa aineisto aluksi hajotetaan osiin, käsitteellistetään ja ja kootaan uudestaan uudella tavalla loogiseksi kokonaisuudeksi. Laadullisessa aineistossa analyysiä tulee tehdä tutkimuksen jokaisessa vaiheessa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108.)

Aineistolähtöisen induktiivisen aineiston analyysi kuvataan karkeasti kolmevaiheisena prosessina, jossa ensimmäinen vaihe sisältää aineiston redusoinnin eli pelkistämisen, toinen vaihe aineiston klusteroinnin eli ryhmittelyn ja kolmas vaihe sisältää abstrahoinnin eli teoreettisen käsitteiden luomisen. Tärkeää prosessissa on, että tutkija ymmärtää tutkittavia heidän omasta näkökulmastaan aineistolähtöisen sisällönanalyysin kaikissa vaiheissa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108, 113.)

Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tutkijan tavoitteena on löytää tutkimusaineistosta jonkinlainen toiminnan logiikka. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä lähdetään liikkeelle siitä, että tutkija päättää tutkimusaineiston keräämisen jälkeen, mutta ennen analyysiä, mistä toiminnan logiikkaa lähdetään etsimään. Tämän jälkeen aloitetaan tutkimusaineiston pelkistäminen, jossa tutkimusaineistosta karsi-

taan tutkimusongelman kannalta epäolennainen informaatio. Karsiminen edellyttää tutkimusaineiston tiivistämisen ja pilkkomisen osiin, jota ohjaa tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset. Lopuksi tutkimusaineisto ryhmitellään uudeksi johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi. (Vilka 2005, 140.) Koin tutkimuksen suunnitteluvaiheessa, että helpompi olisi koota ensin aineisto kvalitatiivisesti käyttäen teemoittelua, kuin lähteä kokoamaan tutkimuksen teoriaosiota. Halusin nähdä mitä käsitteitä haastateltavat itse korostavat teemahaastattelussa ja lähdinkin vasta aineiston keräämisen jälkeen luomaan teoreettista viitekehystä.

Jos tutkijalla on voimakas ennakko-oletus siitä, mitä tutkimustuloksia on tarkoitus löytää, on vaarana, että ennakkokäsitykset vaikuttavat aineiston analyysiin. Tutkimusaineiston analyysin pohjalta tehdyt johtopäätökset on voitava irrottaa yksittäisistä tapahtumista, henkilöistä sekä pystyttävä siirtämään yleiselle käsitteelliselle ja teoreettiselle tasolle. (Metsämuuronen 2006, 121–122.)

Tutkimuksessa toteutetut haastattelut litteroitiin sanasta sanaan kirjalliseen muotoon ja litteroimisen jälkeen perehdyin huolella aineistojen tarjoamaan sisältöön. Tutkimuskysymykseni määrittivät pitkälti sen, mitä kustakin teemasta nostan tulossiossa esille. Karsin aineistosta tutkimukselle epäolennaiset asiat pois ja etsin haastatteluista yhdistäviä tekijöitä ja samankaltaisuuksia. Haastatteluiden teemat helpottivat aineiston analysointia ja luokittelua oleellisesti.

9 TUTKIMUKSEN YLEISTETTÄVYYS, LUOTETTAVUUS JA EETTISYYS

Tässä osiossa käsittelen tutkimuksen yleistettävyyttä eli reliaabeliutta, luotettavuutta eli validiutta ja eettisyyttä. Tässä luvussa pohdin myös, miten nämä käsitteet toteutuivat tutkimuksessani. Nämä kolme keskeistä osaa ovat tärkeitä tutkimuksen toteutuksessa ja sitä arvioitaessa.

9.1 Yleistettävyys

Reliaabeliudella eli yleistettävyydellä tarkoitetaan sitä, että tutkittaessa samaa henkilöä saadaan kahdella tutkimuskerralla tai kahdella rinnakkaisella tutkimusmenetelmällä sama tulos (Hirsjärvi & Hurme 2008, 186). Laadullisessa tutkimuksessa on vaikea tehdä suoranaisia päätelmiä yleistettävyyttä ajatellen. Ajatuksena on kuitenkin alun perin ajatus, että yksityisessä toistuu yleinen. Paneutumalla yksityiseen tapaukseen kyllin tarkasti saadaan näkyviin myös se, mikä ilmiössä on merkittävää ja mikä toistuu usein tarkasteltaessa ilmiötä yleisemmällä tasolla. (Hirsjärvi ym. 2007, 177.)

Yleistettävyys laadullisessa tutkimuksessa voidaan tuoda esille monin eri tavoin, kuten väitteenä, yleispätevänä eettisenä periaatteena tai ohjeena. Tutkijan on hyvä pitää mielessä tutkimusta tehdessä, että tutkimuksessa yleistäminen tehdään aina tulkinnasta eikä tutkimusaineistosta. Lisäksi on hyvä muistaa, että tulkinta on tutkijan, tutkimusaineiston ja teorian välisen vuoropuhelun tulos. (Vilkkä 2005, 157.)

Tutkimuksessani ei lähtökohtaisesti ole ollut pyrkimys yleistettävyyteen, vaan tarkoituksena on ollut tuottaa tietoa vain tästä joukosta haastateltavia. Tutkimuksen tavoitteena on ollut tuoda esille yhteiskunnan tietoisuuteen rikollisen taustan omaavien henkilöiden kokemusmaailmaa ja näkemyksiä. Tutkimuksen yleistettävyyteen tuleekin suhtautua kriittisesti, koska jokaisella on oma kokemusmaailmansa.

Uskon, että saman tutkimustuloksen saaminen toisella tutkimuskerralla ei täysin voisi toteutua. Leimautumisen tuntemukset ihmisillä ovat aina hyvin omakohtaisia kokemuksia. Joku rikollisen taustan omaava henkilö kokee leimautumisen voimakkaammin kuin joku toinen. Jos joku toinen tutkija tutkisi samoilla menetelmillä, teemoilla ja teoreettisella viitekehysellä, ei samoja tuloksia ja johtopäätöksiä syntyisi. Syynä ovat myös suuret kuntakohtaiset eroavaisuudet, kuten palveluiden saatavuus, viranomaisten tietotaito ja niin edelleen.

9.2 Luotettavuus

Validius eli luotettavuus on reliaabeliuskäsitteen tavoin lähtöisin kvantitatiivisesta eli määrällisestä tutkimusmenetelmästä (Hirsjärvi & Hurme 2008, 186). Metsämuronen kirjoittaa (2006, 56–57), että luotettavuustarkastelut ovat oleellinen osa tutkimusta. Validiteetin keskeinen luotettavuussisältö on se, mitataanko sitä, mitä on tarkoitus mitata. Tutkimuksen varhaisessa vaiheessa on hyvä käydä läpi kaikki mahdolliset luotettavuuden uhat ja pyrkiä huomioimaan ne jo etukäteen.

Laadullisella tutkimusmenetelmällä toteutettu tutkimus voidaan sanoa olevan luotettava, kun tutkimuksen tutkimuskohde ja tulkittu materiaali ovat yhteensopivia. Tutkimuksen tarkka kuvaus myös lisää luotettavuutta. (Vilkkä 2005, 158.) Haastattelurunkoa tehdessäni mietin, miten kategorioisin teemat mahdollisimman yksinkertaisella ja aikajanallisesti oikealla tavalla. Muutamassa alakysymyksessä kävi niin, että jouduin tarkentamaan ja antamaan esimerkin, mutta annetuissa vastauksissa esimerkilläni ei ollut merkitystä. Eli toisinsanoen koen, että luotettavuus tutkimuksessani toteutui.

Laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyssä tutkimuksessa luotettavuuden ydin on tutkijalla itsellään. Luotettavuutta vaalivalla tutkijalla on pyrkimys toteuttaa tutkimus mahdollisimman rehellisin työvälinein ja keinoin. Vilkkä (2005, 158–159) mainitseekin tekstissään, ettei tutkimuksen toteuttamista ja tutkimuksen luotettavuutta voi pitää toisistaan erillisinä tapahtumina. Tutkimuksen arvioinnin kohteena ovat tutkijan tutkimuksessaan tekemät teot, valinnat ja ratkaisut, joissa tutkijan rehellisyys ja kunnioitus aineistoa kohtaan ovat suuressa arvossa. Tutkijan tuleekin arvioida tutkimuksensa luotettavuutta jokaisen tekemänsä valinnan kohdalla.

Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa tulee ottaa huomioon myös puolueettomuusnäkökulma. Vaikka tutkimukset ovatkin arvovapaata, niin tutkijan arvot vaikuttavat kuitenkin tutkimuksessa tehtyihin valintoihin. Arvovapaaksi tutkimuksen tekeekin juuri se, että tutkija paljastaa tutkimukseen vaikuttavat arvonsa ja tekee niin sanotusti asiat läpinäkyviksi. Läpinäkyvyys puolestaan kytkeytyy monin eri tavoin tutkimuseetiikkaan. (Vilkkä 2005, 160.) Tutkijalla saa olla mielipiteitä, mutta niiden ei saisi antaa häiritä tutkimusta tehdessä. Itse pyrinkin ajattelemaan, että vaikka syrjimisestä kokemuksia löytyy jokaiselta, tulee antaa se oman äänen kuuluville saamisen mahdollisuus niille, joilla tutkimukseeni sopivat taustat ja lähtökohdat ovat.

9.3 Eettisyys

Hyvää ja luotettavaa tutkimusta ohjaa eettinen sitoutuneisuus (Tuomi & Sarajärvi 2009, 127). Tutkimuseetiikalla tarkoitetaan yleisesti sovittuja pelisääntöjä suhteessa tutkimuskohteeseen, kollegoihin, toimeksiantajiin, rahoittajiin ja suureen yleisöön (Vilkkä 2005, 30).

Tutkijoiden tulee noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä, johon kuuluvat muun muassa rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimuksen arvioinnissa. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu myös muun muassa se, että tutkimus on suunniteltu, toteutettu ja raportoitu yksityiskohtaisesti ja tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten edellyttämällä tavalla. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 132–133.) Hyvällä tieteellisellä käytännöllä tarkoitetaan, että tutkijat noudattavat eettisesti kestäviä tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmiä (Vilkkä 2005, 30).

Haastatteluiden toteutuksen alussa korostin, kuinka jokaisen haastateltavan anonyymiyys on tärkeää. Kerroin, ettei heitä pystytä tunnistamaan valmiista tutkimuksesta eikä heidän tarvitse tuoda esille sellaisia kokemuksia, joissa vaarana saattaisi olla paljastuminen. Rikostaustaisten henkilöiden haastatteluissa on usein juuri vaarana se, että heidät saatetaan tunnistaa hyvinkin pienistä seikoista omalla paikkakunnalla. Jo pelkkä rikosnimike saattaa olla paljastava tekijä. Tutkimustu-

loksiin valikoidut sitaatit valitsin niin, ettei niiden kautta pysty tunnistamaan haastateltuja henkilöitä.

Tutkimusetiikka edellyttää ratkaisemaan lisäksi tutkimusaineistojen säilyttämistä koskevat kysymykset. Tutkimusaineistojen säilyttämistä koske vaatimus liittyy ennen kaikkea tutkittavien anonymitettiin. Tutkimusaineistojen kohdalla on myös tärkeää turvata, etteivät tutkimusaineistot joudu väärin käsiin. Erityisen arkaluontoisia tutkimusaineistoja ovat kuvalliset aineistot ja alkuperäiset haastattelunauhut. (Vilkkä 2005, 34–35.) Tutkimuksessa yksityisyyden suoja on turvattu nimeämällä aineistot numeroittain sattumanvaraisessa järjestyksessä litterointia tehdessä. Tutkimukseni tulososiossa haastateltavien sitaateissa ei kuitenkaan näy numerointia tai muuta luokiteltavuutta, koska esimerkiksi numerointia käytettäessä pystytään yhdistämään haastateltavan sitaatit yhteen. Nauhoitukset poistettiin välittömästi nauhurista sen jälkeen, kun aineistot olivat kirjallisessa muodossa. Aineistot säilytettiin litteroinnin ajan salasanasuojatulla tietokoneella.

Tutkimusetiikasta voidaan todeta, että se kietoutuu tiukasti yhteiskunnan ja yhteiskuntamoraalin muutokseen. Nykypäivänä korkeakouluissa tehdyt tutkimukset kulkevat yhä enemmän erilaisiin yhdistyksiin, yrityksiin ja organisaatioihin. Tutkija nähdään ongelmanratkaisijana ja asiantuntijana. Tietoa tutkimuksissa ei enää tuoteta ensisijaisesti älyllisestä mielenkiinnosta, vaan tutkimuksessa on jo lähtötilanteessa ajateltu olevan käytännöllinen merkitys. (Vilkkä 2005, 39.)

10 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tässä luvussa käyn läpi tutkimukseni tuloksia tutkimuskysymysten näkökulmasta (LIITE1) haastattelurungon teemoja mukaillen. Tulokset ovat jaoteltu vankilasta vapautumiseen ja vapautuneen vangin ensiaskeleihin, tukeen ja tuen tarpeeseen, syrjäytymisen ja leimautumisen kokemuksiin sekä nykypäivän asenteisiin ja jälkihuollon kehittämistarpeisiin. Tässä luvussa nostan esille teemoja apuna käyttäen, haastatteluista ilmenneet tärkeimmät asiat. Havainnollistan vankilataustan omaavien henkilöiden kokemuksia tuomalla heidän haastatteluista suoria lainauksia tutkimuksen tulososion tekstiin.

10.1 Vankilasta vapautuminen ja vapautuneen vangin ensiaskeleet

Taustatiedot. Ensimmäisen haastatteluteeman aihe-alueena oli vankilatuomioon ja vankeuteen liittyvät asiat sekä vankilasta vapautuminen. Haastateltavien ikähaarukka oli hyvin laaja, vastaajat olivat noin 25–50 -vuotiaita. Vankilakertaisuuden määrä haastateltavilla oli 1-7. Vankilakertaisuuksien määrä jakautui suurimmalla osalla haastateltavista 4-7 kertaisuuteen. Rikосnimikkeitä haastateltavilla oli hyvin monia erilaisia. Yleisimmiksi rikосnimikkeiksi nousivat kuitenkin huumausainerikokset, väkivaltarikokset, kavallukset ja petokset.

Vankilasta vapautuminen. Vankilasta vapautuminen sujui haastateltavilla hyvin vaihtelevasti. Kysyttäessä, vapauduitko entiselle kotipaikkakunnalle, kolme vapautui omasta halustaan kotipaikkakunnalleen, neljä haastateltavista vastasi vapautuneensa toiselle paikkakunnalle vapaaehtoisesti ja yksi vapautui pakosta omalle kotipaikkakunnalle.

Mä oon pieneltä paikkakunnalt kotosin. Mä elin hyvin päihdekeskeistä elämää sielä sen kaheksan vuotta ainaki, olin hyvin näkyvillä. Että tein kaikki tyhmyydet mitä voi keksii, niin en nähny sitä mahdollisuutta itelleen sielä. Tietysti se käyttöporukka olis ollu sielä vastassa ja.. halus kuitenkin jostain syystä yrittää jotakin muuta.

En vaihtanu. Mietin ainakin pari vuotta vankilassa, että vaihtaisin.. päädyin sitten kuitenkin tänne.. mun lapset oli täällä, vaikka ne ei mun luona asunukkaa, mutta.. ja tota en.. en.. ei ollu hirveetä hinkua muu-alle.

Pelon tunteet. Viimeisimmän tuomion aikana vapautuminen oli tuottanut pelkoa eri tavoin, kuin aikaisemmat vankilasta vapautumiset. Haastatteluista kävi ilmi, että viimeisimmän tuomion aikana myös haastateltavien motivaatiot olivat olleet vapautumiselle täysin erilaiset. Kolme haastateltavaa oli kokenut pelkoa vapautumiseen liittyen. Kaksi haastateltavaa oli kokenut pelkoa vain viimeisellä tuomiolla, yksi vain ensimmäisellä tuomiolla ja yksi ei ollenkaan. Yhdellä vankilaan meneminen oli tuottanut pelkoa.

--- oli väkivaltanen parisuhde ollu pitkään... Et mitä sen kanssa ja yli-päättänsä et pitääks mun palata siihen käyttämiseen. Käyttämässä it-tessään ei ollu mitään vikaa. Mä tykkäsin siitä päihtyneestä olotilasta, mut kaikki se mitä se toi mukanaan, siitä mä en pitäny. Et se elämä oli oikeesti ihan hirveetä ja mihkä läks istumaa. Ja sit ku oli päässy mais-taan sitä toisenlaista, mä olin koko vankeusajan selvinpäin, niin oli päässy niinku vähä silmät avautuun sille, et mitä muuta se vois olla ku se, et sulla on menny niinku kaheksan vuotta sillai, et sä et ees niinku erota vuosii toisistaan tai muuta. Et kyl siin oli omat pelkonsa.

Lähinnä se tuotti sillon pelekoa, kun mä jouduin sinne, että mitä ihmi-sille selittää...

Mä olin vuosi ja neljä kuukautta yhteen putkeen suljetussa kivitallossa. Ja siä sitten oppi sen, että aamulla tulee tosiaan se puuro ja kerrotaan koska mennään nukkuun ja herätään ja ruoka tuli pöytään, puhtaat vaatteet. Sitte tuli se, että tiesi et pääsee siviiliin. Mulla ei ollu mitää.

10.2 Tuki ja tuen tarve vankilasta vapautumisen jälkeen

Toisen haastattelu teeman aihe-alue käsitteli erilaisia tukimuotoja, millaista tukea on vangilla mahdollisuus vapautuessaan saada ja pitääkö tuen etsimisessä olla oma-aloitteinen. Kaikki haastateltavat olivat saaneet jostain tukea. Toisen teeman lopuksi kysyin haastateltavilta lisäksi, miten vapautuvaa vankia voisi tukea enemmän.

Vankilan tuki. Kysyttäessä saivatko vapautumiseesi tukea vankilasta, haastateltavista kolme vastasi, ettei vankila ollut tukenut heitä vapautumiseen liittyvissä asioissa. Lisäksi yksi haastateltavista koki, ettei ollut tarvinnut vankilan tukea, vaikka he sitä olisivat tarjonneetkin. Haastateltavista neljä koki, että vankila oli tukenut heitä ja lisäksi yksi haastateltavista koki, että vankila oli tukenut, mutta ilman omaaloitteisuutta vankilalta tukea ei olisi saanut. Useimmiten mainitut työntekijät, jotka vankilassa olivat tukeneet vapautumiseen liittyvissä asioissa, olivat päihdetyöntekijä, sosiaalityöntekijä ja Kisko-hoito, jonka pohjana toimii Kalliolan Kiskon klinikalla kehitetty ja käytetty päihdehoitomalli. Vankilan työntekijä oli tukenut varaamalla vapautuvalle vangille sosiaalitoimeen ajan, järjestänyt jatkokuntoutuspaikan ja kirjoittanut vertaistuen mahdollisuutta vapautuvan vangin kotikunnasta.

--- et se sillai ainaki 2005 se oli vankilas vähä semmonen et.. se oli vankeusaika ainoastaan se juttu.. et se niinku.. ei siel silloin oikeen hirveesti osattu sitä vapautumista tukea.

Ei, mä itte järjestin ne. Vankilasta. Se oli ihan aktiivisuudesta kiinni.. että. Kyllä sä joudut oleen itte aktiivinen.

Lähipiirin, suvun, ystävien tuki. Haastateltavista kaksi ei ollut saanut tukea ollenkaan lähipiiriltä tai ystäviltä. Muilla haastateltavilla oli tukijana toiminut äiti, perhe, ystävät, isosisko, rahallisesti isovanhemmat ja kuntoutuksesta saadut ystävät. Haastateltavista yhden kohdalla ei vankilassaolosta tiennyt muut, kuin oma perhe.

Siis suoraan sanottuna en oo.. en oo ja sitten kun mä en tuntenu kuitenkaan oikestaan enää, tai jos olin tuntenukki, niin sanottuja tavallisia ihmisiä niin ne oli sitten ne suhteet kyllä katkennu moneen kertaan.

Eipä niitä ollu... että mun niin sanotut ystävät oli.. linnan venkuloita, narkomaaneja, juoppoja, rosvoja eli ei.

Siis pikkuhiljaa on alkanu vanhempien kanssa, ni välit paraneen ku on ollu selvinpään.

Ja ne on ollu mukana tossa. Säännöllisesti käyny kattomasa tosa ja kaikki ne on ollu isoja juttuja. Että on ollu se perhe. Lähiomaset. Vanhemmat ja siskot kävi vankilassa kattomassa.

Suurimmalla osalla haastateltavista oli ollut ystävien saamassa tuessa ongelmana se, että ystävät olivat vanhoja, rikoskuvioista saatuja ystäviä, joilla oli vakava päihdeongelma. Osalla haastateltavista rikostaustaiset ystävät olivat yrittäneet auttaa vankilasta vapautumisprosessissa, mutta huonoin tuloksin.

--- itseasias jopa jonkun näköset kaverit siviilis yritti jollain tavalla tukee, mut sit oli niit mitkä ei kyllä sit pystyny, et ne oli ite niin kovas päihdekiertees. Ne kyl tyrkytti mulle aineita.. ja jossain kohtaa sit retkahdinki...

--- se on aika yksinäistä touhua alkuunsa, jos sitä koko kaveripiirinsä vaihtaa. Se oli meinaa yksinäistä siitäki huolimatta, että sai niit uusii ihmissuhteita, mut kyl ne oli tosissaan uusii niin eihän siinä sillai osannu olla iha vielä oma ittensä, ku ei ees tienny mikä on oma.. oma itse ja minkälainen on niin.

Aika monelle nuorellekki sanotaan, et vaihda kaveripiirii, no se kaveri on jo leimattu siellä paikassa semmoseks tietynlaiseks tyypiks ja se ei koe olevansa samankaltainen ns. tavallisten ihmisten kanssa. Ja sille on aika vaikee sanoo, et vaihda kaveripiirii, kun ei sillä oo mitään, mihin vaihtaa... Sillä ei oo kyky, sillä ei oo niinku ees vaihtoehtoja välttämättä et mihin se vaihtais. Ja sitte kun ei halua olla yksin, niin sitte täytyy liikkuu jonkun kanssa ja sitte se liikkuu niitten vahingollisten ihmisten kanssa.

Viranomaistahojen, yhdistysten ja järjestöjen tuki. Viranomaistahot, joilta haastateltavat kokivat saaneensa tukea, olivat: sosiaalitoimisto, kela, poliisi, työvoimatoimisto, kriminaalihuoltolaitos (nykyinen yhdyskuntaseuraamustoimisto), mielenterveystoimisto ja A-klinikka. Kolme haastateltavista korosti etenkin, kuinka tärkeää on yhdyskuntaseuraamustoimiston valvojalta saatu tuki vapautumisprosessissa. Yhdistykset ja järjestöt, joilta vapautuneet vangit olivat saaneet tukea, olivat: KRIS, seurakunta, AA- ja NA ryhmät ja esr-rahoitteinen pajaprojekti sekä siltavalmennus ja muut kuntoutuspaikat.

--- sit mulle tuli valvonta... 40km päähän.. valvonta aina parin viikon välein. Siltä valvojalta mä sain tukea ihan älyttömän paljonki.

Tota.. mä varmaan aika hyvin sain kuntoutuspaikast ja sit mulla oli se valvonta.

Joo kyllä, seurakunnat, ihan ev. lut. seurakunta oli.. oli mulle tärkeä.

Tuen etsiminen. Kysymykseen, oletko joutunut etsimään apua ja tukea vapautumisesi jälkeen, haastateltavista vain kolme vastasi, ettei tukea ole tarvinnut etsiä itse. Heidän apunaan tuen etsimisessä oli ollut KRIS ja kuntoutuspaikat. Yksi haastateltavista kertoi, että kaikkina muina vankilasta vapautumiskertoina apua on joutunut etsimään itse, mutta viimeisimmällä vapautumiskerralla vankilan pastori oli auttanut etsimään tukea.

--- eikä sitä kyllä juurikaan kukaan tarjoa, et kyl ne vaan täyty, mutta mun onneni oli varmaankin se.. ja olikin, että.. et vankilan.. vankilan pastori otti ne asiat selville.

Vapautuvan vangin tukeminen. Kysymys, miten vapautuvaa vankia voisi tukea enemmän, antoi todella monipuolisia vastauksia. Tärkeimmäksi vastauksista nousi kuitenkin vangin oma motivaatio ja elämänmuutoksen halu. Jotta voisi tukea vapautuvaa vankia, tulee se oma tahto muuttumiselle löytyä.

--- asunto, työpaikka tai joku tämmönen ei oo ratkasu kuitenkaa. Koska se primääri ongelma yli 90%:lla vangeista on kuitenkin päihdeongelma. Sitä kun ei pääse karkuun, vaikka nää kaverit sanoo, että kunhan mä saan sen asunnon, työpaikan, akan, auton.. mielummin uuden. Talon.. mielummin ihan oman talon... Ja kyl se vaan ihan oikeesti päihdekäyttö, siihen vois käyttää ensimmäiset kaks kolme, jopa neljä viis vuotta melkein pä pelkästään siihen, että pysyy ilman kamaa.

No kaikki tietysti lähtee siitä sen omasta halusta, jos ei sitä halua oo, niin eipä siihen auta mikään tuki, mut tota.. jos se halu löytyy.. nii siihen on kyllä hyvä koota sitte koko viranomaisverkosto ympärille ja ponnistaa siihen.. sekä että.. sitte just vertaisihmisiä, on se sitte itsehoitoryhmät tai joku tämmönen systeemi ku Krisi tai joku muu, mut että se ei olis pelkästään viranomais.. ku sielä on hirveesti viranomaisvastausta.. jo valmiina.. nii se vähän niinku häiritsee sitä, sitä tukityötä...

--- ennen kolme neljä kuukautta tehtäs sitä siviiliin tiputtamista pikkuhiljaa ja ruvettais ettiin niitä.. mahdollisesti asuntoo, olis valmiina. Tai mikä on kaverin tarve, missä kunnossa se on, tarviikse päihdehoitoja ja otettais se huomioon.

--- tehdään tarpeeks pitkiä maksusitoumuksia.. noihin kuntoutuksiin, ettei vaan myönnetä kuukautta ja tommosta, että eihän siinä mitään ehi toipuun siinä ajassa ja .. sit on taas huoli uudesta kuntoutuksesta, et hetkinen, et saankohan mä vielä jatkaa tälle ja kuntoutuminen jää vallon kesken.

--- *kyllä se oikeesti se ihminen tarvii sitä toista ihmistä siinä.*

--- *ettei vaan puhuta siitä viranomaisverkosta ja tukiverkosta, et se on olemassa joku, vaan se olis oikeesti niitä ihmisiä.. kenen kanssa vietäis sitä aikaa ja mahdollisuus nähä sitä, et se elämä voi muuttua... Itteki käy niinku vähä kaverina sielä vankilassa jutteleen ja kertomassa siitä, että elämä voi muuttuu ja muuta. Ja sitte sitä vaan, et sitä on joku, kenen kaa puhuu niistä asioista ja siitä, että mikä siinä siviilisjännittää tai mikä on muuttunu ja muuta, ettei tuntis itteänsä semmoseks kummajaiseksi.*

Haastateltavien vastauksista kävi ilmi, että vapautuneen vangin päihdeongelmaan tulisi panostaa enemmän, esimerkiksi pidentämällä päihdekuntoutuksien kestoa ja kuntien tulisikin antaa pitempiä maksusitoumuksia, jotta hoito ei katkeaisi kesken. Lähes jokainen haastateltava nosti esille myös vertaistuen tärkeyden vangin tukemisessa. Vertaistuki olisikin hyvä aloittaa jo vankilassaolo aikana, jotta vapautumisen mahdolliset vaaran paikat kartoitettaisiin ja pelkoa vapautumisesta saataisiin lievennettyä. Myös tärkeimmäksi nousseen vastauksen, vangin oman muutosmotivaation ja elämänmuutoksen halun ohella koettiin, että tarvitaan lisäksi vaiheittaista sopeutumista vapauteen, jotta siviilielämällä olisi paremmat mahdollisuudet onnistua.

10.3 Syrjinnän ja leimautumisen kokemukset

Kolmannen haastatteluteeman aihe-alue käsitteli syrjinnän ja leimautumisen kokemuksia. Kolmannen teeman kohdalla kysyin lisäksi, olivatko haastateltavat päässeet töihin, kouluun tai johonkin toimintaan vapauduttuaan sekä kohdeltiinko heitä siellä oikeudenmukaisesti. Lopuksi kartoitin, miten haastateltavien mielestä yhteiskunnan tulisi suhtautua vankilassa olleeseen.

Syrjinnän kokemukset. Syrjinnän kokemukset vankilasta vapautuessa jakautuivat haastateltavien kesken kahtia. Haastateltavista neljä kertoi, ettei ole vankilasta vapautuessaan kokenut syrjintää kenenkään taholta. Haastateltavista toiset neljä koki, että syrjintää oli tapahtunut. Yksi haastateltavista kertoi että syrjintää oli tapahtunut vain aluksi viidellä aikaisemmalla tuomiolla, mutta viimeisimmällä tuomiolla hän ei ollut syrjintää kokenut, koska omat asenteet yhteiskuntaan olivat olleet

erilaiset. Haastateltavat, jotka syrjintää olivat kokeneet, kertoivat, että syrjintää oli esiintynyt viranomaistahoilta. Paikka, jossa eniten koettiin syrjityksi tulemista, oli TE-toimisto. Yksi haastateltavista kertoi myös, että syrjintä oli liittynyt luottamusky-symyksiin.

Kyl siinon se tietty varaus. Ja sitte kohtelu voi olla vähän sellast, et en nyt muista misää, että olis nyt heti ensi istumalta ollu jotenki hirveen ennakkoluulotont ja ihanaa kohteluu. Mut sitte on ollu monta ihmistä, ketkä on antanu sen mahdollisuuden, että ne on kuunnellu ja ne on ka-tellu sitä mun kasvua ja.. tai kuunnellu minuu ylipäätänsä ja ettei oo niinku antanu sen.. sen tosiasian et okei mä oon ollu jostaki syystä vankilassa ja se ulkoinen olemus ei ollu paras, niin ne on silti... anta-nu sillä mahdollisuuden näyttää minkälainen ihminen mä oon nykypäi-vänä...

--- yksittäisiltä ihmisiltä välillä oon kyllä huomannu semmosta varau.. varautuneisuutta sun muuta. Jossain niinkö uimahallissa ja jossain muualla ni joskus...

Leimautumisen kokemukset. Leimautumisen kokemukset jakautuivat myös kah-tia haastateltavien kesken. Yhteyttä ei kuitenkaan löytynyt syrjinnän kokemuksiin. Eli vaikka haastateltava ei ollut kokenut mahdollista syrjintää, hän oli kuitenkin ko-kenut tulleeensa leimatuksi. Haastateltavista neljä vastasi, ettei vapautumisen jäl-keen ole kokenut tulleeensa leimatuksi. Kaksi haastateltavista oli kokenut tulleeensa leimatuksi ja yksi haastateltavista koki tulleeensa vain jossain määrin leimatuksi. Yksi haastateltavista koki, että yhteiskunnan jäsenet olivat leimanneet hänet aikai-semmilla vankilasta vapautumisilla, mutta ei viimeisimmällä vapautumiskerralla.

Mut tällä hetkellä niinku.. en koe, koska tota ni se on niinku vähä muuttunu se käsitys. Mitä enemmän tulee raittiita vuosia niin näin se muuttuu niin. Ja sitte taas on niinku oppinu enemmän ja enemmän luottaan ja asioimaan eri paikoissa ja.. ja harvemmin enää tulee ees semmotteita tilanteita missä niinku otetaan puheeks joku mun taustani tai..

Mut se johtuu jälleen kerran siitä elinpiiristä, mis mä oon, et mun ym-pärillä on vaan pelkästään melkein sellasia ihmisiä, ketkä ei.. ei lei-maa.

Joo.. ainaki niillä viidellä ensimmäisellä kerralla joo. Mut se oli myös se mun oma toiminta. Se oli niin se mun oma toiminta.

--- kyllä yhteiskunnan pitäis siihen antaa mahkuja, että tota.. normaalit koeajat saatana. Kattoo, et pystyykö se jätkä siihen. Niin, jos ei koeajan puitteissa.. katotaan, et okei, ei se pystykkää.. niin sitte tehdään niinku normaalillekki ihmisille, et ei tää nyt oo sun paikkas, että.. hyvää jatkoa.

Lähes jokainen haastateltavista mainitsi oman asenteensa ja toimintansa vaikutukset syrjityksi ja leimatuksi tulemisessa. Jos he olivat kertoneet rehellisesti ja avoimesti taustastaan, oli heihin suhtautuminenkin ollut täysin erilaista.

--- ku mä oon pystynyt laskeen sen semmosen muurin.. suojamuurin ales siltä, että mä oon ollu rehellinen, enkä oo lähtenyt siihen kehittelylle mitään semmosta hyvää pientä valkosta valhetta.

Et mä oon kertonut aika avoimesti mun taustasta, esimerkiks työkkäreissä ja muualla ja.. musta tuntuu, et se itseasias autto aina kun mä kerroin sen ni, ei tarvinnu hirveesti sitä niinku enää selitellä eikä mitää, et se.. jotenki se mun oma avoimuus.. niinku ja sen ymmärrys siitä omasta taustasta ja se ymmärrys siitä muuttumisen tarpeesta ja näistä jotenki ehkä teki sen, et mua ei enää syrjittykää ihan samalla lailla.. et silloin kun mä joskus yritin salata sen ja kiistin kaiken ja tämmösen, silloin must tuntu et se syrjiminen oli enemmän sellasta niinku oikeesti..

Työ/koulutuspaikka vapautumisen jälkeen. Kysyttäessä pääsivät vapautumisen jälkeen töihin, kouluun, johonkin toimintaan -yhteenvedon voidaan sanoa, että lähes jokainen haastateltava, jolla oli ollut toimintakykyä ja motivaatiota, oli päässyt johonkin toimipaikkaan. Haastateltavista yksi oli haastattelun aikana koevapaudessa, joten hän ei pystynyt vielä sanomaan, mitä vapautuessaan tekee. Haastateltavista kaksi oli päässyt vankilasta vapautumisen jälkeen työharjoitteluun ja kaksi oli mennyt työelämävalmennukseen. Työharjoittelun tai työelämävalmennuksen jälkeen he olivat päässeet kouluun tai töihin. Haastateltavista yksi oli aloittanut koulun jo vankilassa ollessaan ja suorittanut sen loppuun siviilissä. Yksi haastateltavista oli vankilasta vapautumisen jälkeen päässyt seurakuntaan vapaaehtoistyöntekijäksi, jonka jälkeen hän oli päässyt työelämävalmennukseen ja sen päätyttyä kouluun.

Heti ku mul oli kyky.. kyky mennä ni kyl mä pääsin. Mut kyl ne vaati niit päihdehoitoja ja näitä.. itsensä kans työskentelyä.

Kysyttäessä kohdeltiinko työpaikoilla oikeudenmukaisesti, kolme haastateltavista oli kokenut saaneensa oikeudenmukaista kohtelua. Yksi haastateltavista vastasi, ettei ollut saanut työpaikalla oikeudenmukaisesti kohtelua. Epäoikeudenmukainen kohtelu oli näkynyt muun muassa hänen palkkatasossaan. Haastateltavista neljä eivät ole olleet vapautumisen jälkeen töissä, vaan mukana vertaisryhmä toiminnassa tai kuntoutuksessa, joten he eivät osanneet sanoa, kohdeltiinko heitä oikeudenmukaisesti, koska oikeudenmukaisuus oli ollut paikoissa itsestäänselvyys.

Yhteiskunnan jäsenten suhtautuminen vankilassa olleeseen. Kolmannen haastatteluteeman lopussa kartoitin, kuinka kansalaisten tulisi suhtautua vankilassa olleeseen. Jokainen haastateltavista vastasi lähes samalla tavoin. Vastauksista nousi ilmi, että kansalaisten tulisi antaa mahdollisuus vankilassa olleelle, koska jokainen ihminen tekee elämässään virheitä. Vankilasta vapautunut tulisi nähdä myös ihmisenä, jonka lähtökohdat elämässä ovat olleet erilaiset. Heitä tulisi tukea ja kansalaisten pitäisi pystyä uskomaan heidän muutokseen. Yksi haastateltavista vastasi, että ”ihan sama” ja yksi haastateltava sanoi, että suhtautumisen tulee riippua rikoksesta.

Jos kohtaa niitä niin sitte tavallaan pyrkiä tukeen ja yrittää uskoa siihen ihmiseen. Mutta ei liikaa kumminkaa. Kun mulla on se mielipide, että liika hyysääminenkään ei oo hyvä asia, koska kaveri tottuu siihen et aina vaan kaikki saa niinku tavallaan anteeksi.

Mun mielestä ei pitäis kattoo sinne menneisyyteen ollenkaa, vaan mikä se tilanne on nyt.

Vaikka meki oltas tehty mitä pahuuksia, kun me ollaan muutettu suuntaamme ja saatu sitä tukea ja apua.. niin niin.. et me ollaan oikeasti hyviä tyyppejä. Me ollaan ihan tavallisia ihmisiä. Ja siis et me ei olla mitään mörköjä. Et vaikka olis kuinka ruma.. ruma rikos siellä taustalla niin niin tota. Et nykypäivänä ollaan.. ollaan aivan eri ihmisiä. Ja varmasti kadutaan ja joudutaan elää sen oman rikoksen kaa loppuelämä. Et se että, että tarviiko sitä ulkopuolelta tulla sitä syyllistämistä loppuelämän niin tuskin ei, että kyllä me aika hyvin itteä.. itteä tästä piiskataan itse kukin.

No ois kauheen kiva jos ne miettis, että se on myös ihminen ja sen lähtökohdat saattaa olla niin erilaiset kuin mitä niillä itellään on.

Kysyin myös vaikuttaako rikostausta yhteiskunnan jäsenten suhtautumiseen. Haastateltavista seitsemän vastasi myöntävästi. Yksi haastateltavista ei osannut sanoa.

Kyllä se vaikuttaa. En mä hirveen ylpee oo siitä, että mä oon töpeksiny.

10.4 Nykypäivän asenteet ja jälkihuollon kehittämistarpeet

Neljäntenä haastatteluteemana kartoitin nykypäivän asenteita ja jälkihuollon toimivuutta yhteiskunnassa. Kysyin myös, miten mahdollista leimautumista voisi vähentää tai estää.

Vapautuneen vangin tilanne nykypäivänä. Kysyin haastateltavilta millainen on vapautuneen vangin tilanne nykypäivänä. Vastaukset olivat hyvin vaihtelevia. Vapautuneen vangin tilanne nähtiin menneen nykypäivänä kuitenkin parempaan suuntaan. Yksi haastateltavista kertoi, että vapautunut vanki saa yhteiskunnassa mahdollisuuksia, jos hän itse niitä yrittää. Yksi haastateltavista taas kertoi, ettei tilanne nykypäivänä ole hyvä, koska yhteiskunta tarvitsee enemmän KRISin kaltaisia vertaistukea tuottavia kolmannen sektorin palveluita. Kaksi haastateltavaa kertoi, että ainoastaan Tampereella vapautuneen vangin tilanne nykypäivänä on hyvä.

No kyllä jos vankilassa alottaa sen itsensä hoitamisen sun muut niin kyllä se aika hyväks saa sen.

--- vankila on verkostoitunu kolmannen sektorin kanssa ja eri.. eri viranomaisten kans, mitkä toimii niinku siviilin päässä, että se homma toimii.

Jos sä tuut vankilasta viiden vuoden jälkeen ja painelet tonne ja tarvis asuntoo. Oot ihan räpäleen näkönen. Ei töitä ei mitää. Niin eipä sitä tosiaan saa kämppää. Sit sä oot samas paikkaa vähän ajan päästä.

Vankien jälkihuollon toimivuus. Kysyttäessä toimiko vankien jälkihuolto ja miten sitä voisi kehittää, haastateltavista suurin osa mainitsi, miten tärkeää osaa vertaistuki jälkihuollon onnistumisessa näyttelee.

--- se on varmaan edelleenki monesti vielä vähän niinku sattuman summa, että mitä se vanki on saanu sieltä vankilasta ja mikä se sen oma asenne on ja minkä verran se pystyy vastaanottaan niitä apuja että...

--- et se jälkihuolto pitäis olla saatavilla periaattees 24h ne ensimmäiset kuukaudet ja kun se ei vaan oo. Se ei vaan ikinä oo mahdollista. Niin kauan kun sitä riittävää henkilökohtasta tukea ei ole saatavilla ni se ei tuu toimiin. Et ilman semmost intensiivist tukee, nii se ei taho onnistuu. Et jos on niit omia kykyjä ja omia ratkasumalleja olis enemmän, nii ne henkilöt ei ees olis vankilassa.

--- jos ihminen on käyny 37 kertaa katkolla niin kannattaako se nyt vielä ottaa 38:n kerran ja maksaa sille se että.. muuttuuko se miksikää ja just niinku nää asumispalvelutki, niin sama juttu... Mutta meikäläisiäkin on niin.. niin moneen lähtöön oikeesti että... Sehän siinä on, että kun vaan tietysti alalla olevat työntekijät niin malttais sen, että se voi oikeesti sitte olla se 40:s kerta se kun se onnistuu että.. että vähän olla siinä kuulolla, vastassa ja ainakin niinku yrittää sen.

--- olis tota niin enempi tälläsiä paikkoja mihin olis sitte helpompi tulla, kynnys madaltuis et näihin on helpompi tulla niinku esimerkiks tänne KRISIin.

--- et aika usein on toi päihdeongelma ja mielenterveysongelmat kulkee käsi kädessä nii ei oikein tiedä et kuka hoitaa ja sitte ku menee hoitaan masennusta ja sulla on päihdeongelma, niin sit sanotaan et sä kuulu tänne. Sit ku sä meet päihdehoitoon ja sulla on masennusta niin seilä sanotaan et sä et kuulu tänne et sä kuulut mielenterveyspuolelle.. sitä jää sinne väliin ja sitte jää sinne himaan ja eikä mistään tuu mitään. Sitte kykitään himona himassa kunnes tota ei enää pysty ja sitte lähetään vanhoihin touhuihin ja sit ollaan taas vankilas. Et se noidankehän katkaseminen, sen vankilakierteen katkaseminen ja sen päihdeongelman katkaseminen ja sen mielenterveysongelman katkaseminen on se juttu millä sieltä vankilasta pysytään pois.

Moni haastateltavista koki, että palvelujärjestelmässä niin sanotusti pompotellaan paikasta toiseen tai ei anneta edes mahdollisuuksia yrittää. Myös intensiivinen tuki viranomaistahoilta nähtiin tärkeänä ehtona jälkihuollon toimivuudelle eli toisin sanoen pelkkä mahdollisuuden antaminen ei vielä edellytä jälkihuollon onnistumista. Tässä teemassa myös vertaistuen tärkeys nousi jälleen vahvasti esiin sekä vapautuneen vangin oma muutosmotivaatio ja elämänhalu nousivat haastateltavien vas-

tauksista esiin. Ilman vapautuneen vangin omaa panosta ei jälkihuollosta saatu apu tuota muutosvoimaa.

Jälkihuollon toimivuudesta kysyttäessä nousi vahvasti esiin myös paikkakuntien suuret eroavaisuudet palveluiden saamisessa ja työntekijöiden tietotaidossa.

--- Tampereellahan tilanne on sinänsä hyvin, että.. et periaatteessa kaikki vapautuneet vangit... semmonen periaatepäätös on tehty, että Tampereen kaupungin sosiaalitoimeen, että kaikki pääsee päihdekuntoutukseen. Jotka haluaa. Kaikkihan ei tietysti halua.

Kyllähän ny nää ihmiset, ketkä sosiaalialal ja ehkä terveydenhuollon puolella ja muualla tälläsissä toimissa niinkun on.. on työssä niin niin pitäis.. pitäis kyllä saada tää asia niin tutuks, että ne pystyisi ite suhtautuun suhteellisen neutraalist näihin.

Kyllä se vaan vaikuttaa.. että Tampereella on ellei Suomen paras paikka toipua niin ainakin toisiks paras. Että täällä on niin hyvin järjestäytyny tää kenttä ja täällä on niin paljon toipuvii ihmisii eri firmojen organisaatioissa et.. et niinku päättävät ihmiset todella näkee, et kuinka se on mahdollinen ja niinku, et mahdollisuuksia pitää antaa niinku, et se on plussaa sekä rahallisesti että yhteiskunnallisesti, jos niitä mahdollisuuksia annetaan. Jos vaan rankastaan, ni se tilanne menee vaan pahempaan ja pahempaan suuntaan.

Leimautumisen vähentäminen ja estäminen. Viimeisenä kysyin haastateltavilta, miten vankien leimautumista voisi vähentää/estää. Suurimpana ongelmana nähtiin median osuus, koska vaikka media antaa vangeista positiivista näkyvyyttä, media myös paisuttelee rikoksia ja antaa väärää kuvaa Suomen rikollisuudesta. Media otettiin esiin kuitenkin myös positiivisesta näkökulmasta. Haastateltavista osa vastasi, että Kakola ja vankiperhe -tyyppiset ohjelmat olisivat hyvä tapa vähentää rikollisuuden tuottamaa leimaa. Haastateltavista kaksi eivät osanneet vastata, miten leimautumista pystyttäisiin vähentämään tai estämään. Kaksi haastateltavista vastasi, että rikosrekisterin tiedot kuuluisi hävitä lopullisesti, kun niistä on kulunut riittävän pitkä aika. Molemmilla oli kokemuksia siitä, että vanhoja nuoruudenaikaisia rikoksia oli tullut kymmenien vuosien päästä esille.

Puhas nimi. Annetaan se mahdollisuus tehdä se.. näköjään ei anneta, sehän on ihan saletti että. Loppuikäs saat siitä maksaa. Kyllä ne johki aina jää.

--- tarvittais hirveesti lisää tommosia Kakolan kaltaisia tv-sarjoja ja niinku paljon enemmän sen tyylisiä juttui.

Mut se mahdollisuuden antaminen tietysti on se juttu. Ja se että, niinku mietitään, et neki on oikeesti ihmisii. Ihan samalla tavalla kun ne muualta tänne Suomeen tulevat eri väriset ja eri näköset ihmiset.

11 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä osiossa käsittelen tutkimukseni tuloksista esiin nousseita keskeisimpiä huomioita sekä pohdin niitä tutkimuskysymysten näkökulmasta ja teoreettisen viitekehityksen kautta. Lisäksi tuon esille mahdollisia eroavaisuuksia teoriaosuudessa esitettyjen asioiden ja tutkimustulosten välillä.

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, ovatko vapautuvat vangit alttiita syrjäytymiselle ja leimaako yhteiskunta heidät rikollisiksi sekä millaisia vankilasta vapautumisen ensiaskeleet ovat sekä mitä kehittämistarpeita vangin jälkihuollossa ilmenee. Tutkimuksessani selvitin myös, onko vankilasta vapautuminen tuottanut mahdollisesti pelkoa sekä millainen tuki auttaa parhaiten vankilasta vapautuvaa ja kuinka helppo sitä on löytää. Lisäksi tutkimuksessani halusin saada selville, onko vanki päässyt kouluun tai töihin vapauduttuaan ja mitä mahdollisia tukimuotoja vapautunut vanki on käyttänyt työn ja koulutuksen saamiseksi sekä onko heitä kohdeltu työ- ja koulupaikoilla oikeudenmukaisesti.

Tutkimukseni osoitti, että vapautuneet vangit leimautuvat ja siten myös syrjäytyvät herkästi. Tutkimuksessa kävi kuitenkin ilmi, ettei yhteiskunta ole aina välttämättä se, joka hylkii vapautuvia vankeja, vaan suuressa osassa siviiliin sopeutumisessa on vangin oma-aloitteisuus ja avoimuus. Myös Kivivuori (2008, 279) korostaa, että leimautumisen kokemuksessa tulee huomioida myös vapautuneen vangin oma käyttäytyminen ja asenne. Saattaa olla, että leima sinänsä ei aiheuta muiden torjuntaa, vaan vapautuneen vangin tietyt luonteenpiirteet, kuten heikko itsekontrolli, riitaisuus, impulsiivisuus aiheuttavat sekä rikoskäyttäytymisen, leiman että muiden torjunnan. Alustana toimii oma käytös, johon leima kiinnittyy.

Vaikka leimatun identiteetin saanut kokee olevansa tavallinen, muut näkevät hänet toisin. Kategorisoidut henkilöt joutuvat puolustelemaan ja korostamaan omaa tavallisuuttaan. Tilanteissa, jossa muut näkevät henkilön leimatun identiteetin läpi, on tärkeää näyttäytyä omana tavallisena itsenään ja irrottua sillä tavoin annetusta leimasta. (Juhila 2004, 30.) Vaikka kulttuuriset kategoriat ja niihin liitetyt piirteet ovat yleensä niin vahvoja, etteivät yksittäiset tapaukset pysty toisten antamaa leimaa juuri horjuttamaan, on tärkeää kuitenkin antaa itsestään avoin ja rehellinen

kuva. Haastatteluista nousi vahvasti esille se, että avun saaminen muun muassa viranomaistahojen kanssa parani, kun kerrottiin rehellisesti menneisyyden tyhjästä aukoista, joita vankeusaika oli jättänyt jälkeensä.

Koska ihmisten luokittelulla eri kategorioihin on todellisia vaikutuksia heidän elämänsä, on tärkeää, että auttamistyön ammattilaiset ovat tietoisia ja tunnistavat kategorisoinnin merkitykset. Sosiaalityöhön liittyy aina ihmisten luokittelua joksikin ja usein heihin liitettävät ominaisuudet ovat juuri niitä negatiivisia. (Kulmala 2006, 81.) Vaikka vapautuneita vankeja ei välttämättä luokiteltaisi rikollisiksi, heidät voidaan kuitenkin kategorioida syrjäytyneiksi, sosiaalihuollon asiakkaiksi, narkomaaneiksi, alkoholisteiksi ja niin edelleen. Ihmiselle löytyy aina jokin kategoria, johon hänet voidaan asettaa. Kulmalan (2006, 82) tutkimuksessa käy lisäksi ilmi, että myös ammattilaiset saattavat osaltaan olla mukana rakentamassa leimattua identiteettiä kuvaamalla asiakkaitaan negatiivisilla kategorioilla. Myös tutkimukseni osoitti sen, että vapautuneet vangit olivat kokeneet syrjintää lähinnä viranomaistahojen suunnalta. Lähes kaikki olivat myös sitä mieltä, että rikostausta vaikuttaa siihen, miten vankilasta vapautuneeseen vankiin suhtaudutaan yhteiskunnassa.

Yhteiskunnasta syrjäytyneillä on huomattavia ongelmia elämän ulkoisessa hallinnassa, toimeentulossa ja taloudellisissa elinoloissa. Keskeisemmät ongelmat ovat kuitenkin sisäisessä elämänhallinnassa. Rikollisuus, väkivalta, päihteet, somaattiset sairaudet ja mielenterveysongelmat kuuluvat vahvasti syrjäytyneiden ihmisten arkipäivään. Syrjäytymistä täydentää vielä kokemuksellinen ulkopuolisuus, erilaisuuden, syrjityn ja sivullisuuden kokemukset suhteessa normaaliin elämään yhteiskunnassa. (Raunio 2006, 150.) Tutkimukseni osoitti, että kansalaisten tulisi antaa mahdollisuus vankilasta vapautuneelle, koska jokainen ihminen tekee elämässään virheitä. Vankilasta vapautunut tulisi nähdä myös ihmisenä, jonka lähtökohdat elämässä ovat olleet erilaiset. Sisäisen elämänhallinnan ongelmien kirjo on laaja vapautuneilla vangeilla, koska heillä ongelmat ovat kasautuneet ilman apua ja tarvittavia hoitoja, mutta tulee muistaa, että samoja ongelmia löytyy myös niin sanotulta normaaliltakin kansalaiselta. Normaalit kansalaiset pitävät vain usein sisäisen elämänhallinnan ongelmat oman kodin seinien sisällä, jotta ongelmat eivät paljastuisi naapureille tai koko kylälle. Vapautuneet vangit ovat katukuvassa näkyvämpiä ja alttiimpia kategorioinnille.

Vankilasta siviiliin siirtyneitä tulisi tukea ja olisi tärkeää, että heidän mahdolliseen muutokseen uskottaisiin ilman ennakkoluuloja. Myös viranomaisten tulisi olla asiakassuhteessa avoimin mielin. Raunio (2006, 152–153) tuokin esille, että viranomaistahojen työskentely päihde- ja rikoskierteessä olevien kanssa on haasteellista ja vaarana saattaa olla kyynistyminen. Ammattilaisten tulisi löytää heidän työstään mielekkyyttä, niidenkin asiakkaiden kanssa, jotka elävät vuodesta toiseen jatkuvassa ja pahenevassa päihde- ja rikoskierteessä. Sosiaalityön eettisen ytimen periaatteen mukaan jokaisen ihmisen on kelvattava sosiaalityön asiakkaaksi, olkoonpa ennuste kuinka huono tahansa tai niin sanottu muutoshalukkuus kuinka olematon hyvänsä. Siispä vaikeasti syrjäytyneidenkin asiakkaiden kanssa työskennellessä, tulisi tunnistaa ja ottaa käyttöön muutoksen mahdollistavat voimavarat kaikissa tilanteissa. (Raunio 2006, 152–153.) Muutoshaluttomuuden syynä saattaa olla myös vapautuneen vangin itsensä ”perustellut” syyt. Osalle vankikierteessä olevista rikollinen elämäntapa on valinta ja ainoa tapa ylläpitää kohtuullista elintasoa. Vaikka jotkut vapautuneista vangeista ovat alun perin saattaneet ajautua rikollisuuteen osana syrjäytymiskehitystä eikä tarkoituksenmukaisesti, heillä ei välttämättä ole enää todellista pyrkimystä kohti rikoksetonta elämää. Etenkin monet huumeriippuvaiset kokevat sulkeutuneensa normaaliyhteiskunnan ulkopuolelle jo pelkästään käytön laittomuuden takia. Lisäksi valtiolla maksettavat mahdolliset korvausvelat eivät motivoi työntekoon, vaan houkuttelevat jatkamaan rikollista elämää. (Rantala 2006, 219.) Rantalan tuoma näkemys mielestäni tuo esille hyvin sen, kuinka tärkeää olisi panostaa vapautuneiden vankien jälkihuoltoon, mahdollistaa pääsyn velkajärjestelyyn sekä erilaisiin palveluiden piiriin ja rahallisiin tukimuotoihin, jotta mahdollinen muutoshalukkuus ei riippuisi ainakaan yhteiskunnan tarjoamien avunsaanti mahdollisuuksien vähyydestä tai ajautumisesta köyhyyteen.

Tutkimuksestani ilmeni, että viimeisimmän tuomion aikana vapautuminen oli tuottanut pelkoa eri tavoin, kuin aikaisemmat vankilasta vapautumiset. Haastatteluista kävi ilmi, että viimeisimmän tuomion aikana myös haastateltavien motivaatiot olivat olleet vapautumiselle täysin erilaiset. Suoninen ym. (2010, 302, 306.) mukaan, koettu hyvinvointi kytkeytyy elämän turvallisuuteen ja se ilmenee elämäntuntemuksena ja uskona tulevaisuuteen ja omaan toimintaan. Hyvinvoinnin ylläpitämisessä on kysymys huonojen ja hyvien asioiden suhteuttamista toisiinsa siten, että oman elämän toimintaympäristö on mahdollista kokea ymmärrettäväksi, mielek-

käiksi ja hallittaviksi. Riittävän turvallisuus näkyy ihmisen kykynä tarkastella asioita nykyhetkeä laajemmasta aikaperspektiivistä ja suunnitella tulevaisuutta.

Lähes jokainen haastateltava, jolla oli ollut toimintakykyä ja motivaatiota, oli päässyt vapautumisen jälkeen kouluun, töihin tai johonkin toimintaan. Suurin osa haastateltavista oli saanut toimipaikan työllisyyspalvelujen kautta. Työharjoittelun tai työelämävalmennuksen jälkeen moni oli päässyt kouluun. Järvelä (2002, 269) korostaa, että lyhyidenkin työkausien järjestäminen vapautuneille, moninkertaisille vangeille on arviointitutkimuksissa osoitettu yhdeksi tuloksellisimmista keinoista ehkäistä uusintarikollisuutta. Myös Raunio (2006, 91) painottaa, että aktivoiva työskentely kohentaa toimintakykyä ja arjessa selviytymistä.

Vaikka rikoksen uusijat ovat yhteiskunnan kaikkein köyhin, sairain ja syrjäytynein väestönosa, niin synkistä lähtökohdista huolimatta vankilasta vapautuvien parissa tehtävä työ tuottaa hyviä tuloksia. Vankien rikoskierre saadaan katkaistua, päihteet jäävät ja asunnosta tulee koti. (Granfelt 2007, 102.) Rikollisen taustan omaavat kansalaiset tarvitsevatkin enemmän heille suunnattuja palveluja. Rikollisille ja vapautuneille vangeille tarkoitettujen erityispalveluiden puuttumisen tärkeimpinä syinä voidaan pitää sitä, että he muodostavat eri palvelujärjestelmien näkökulmista määrällisesti hyvin pienen ja moniongelmaisen ryhmän, joiden usein katsotaan olevan syyllisiä omaan tilanteeseensa. Erityispalveluiden järjestämisestä esiintyy vain suuremmissa kaupungeissa, pienten paikkakuntien palveluiden järjestäminen edellyttäisi seutukunnallista yhteistyötä ja moniammatillista näkökulmaa. Vapautuneen vangin kuntoutus-, koulutus- ja työllisyyspolkujen rakentaminen käytännön asiakastyössä edellyttää sekä palveluohjaukseen perustuvaa työtettä normaali-palvelujen saavutettavuuden parantamiseksi että riittävää erityispalvelujen järjestämistä. (Järvelä 2002, 288.) Raunio (2006, 42) tuo esille myös, että harvaan asutuilla maaseuduilla asuvat arvioivat niin toimeentulonsa, kuin myös elämänhallintansa ja tulevaisuutensakin heikommaksi kuin kaupungeissa ja kaupunkien läheisyydessä asuvat. Maaseuduilla asuvat näkivät ongelmana sen, että muun muassa päihdepalvelut ja erilaiset työnsaantia helpottavat harjoittelut ja valmennukset ovat vaikeampia toteuttaa harvaan asutulla seudulla. Ongelmaksi tässä nouseekin se, että vangeilla olisi parhaimmat mahdollisuudet kuntoutua, kun he vapautuisivat isoihin kaupunkeihin, mutta kaupunkien virkamiehet vastustavat sitä, että heidän

kunnassa tapahtuisi vankien hoidon ja kuntoutuksen keskittyminen. Tämä näkyy sitten taas maksusitoumuksien hylkäämisenä kuntoutusta haettaessa. Tutkimuksessani näkyi vahvasti myös paikkakuntien palvelujensaannissa olevat suuret eroavaisuudet. Etenkin Tampereen toimiva jälkihuolto nähtiin olevan pitkin askelin edellä kulkija verrattuna muiden kuntien tarjoamiin palveluihin. Tampereella myös hoitoon pääseminen toimi paremmin kuin muissa kunnissa.

Tutkimukseni osoitti, että vaikka jälkihuolto on parantunut vuosien varrella, on siinä vielä monin tavoin parannettavaa. Moni haastateltavista koki, että palvelujärjestelmässä niin sanotusti pompotellaan paikasta toiseen tai ei anneta edes mahdollisuuksia yrittää. Myös intensiivinen tuki viranomaistahoilta nähtiin tärkeänä ehtona jälkihuollon toimivuudelle eli toisin sanoen pelkkä mahdollisuuden antaminen ei vielä edellytä jälkihuollon onnistumista. Jälkihuollossa myös vertaistuen tärkeys nousi vahvasti esiin. Tässäkin kohtaa täytyy kuitenkin painottaa, että ilman vapautuneen vangin omaa panosta ei jälkihuollosta saatu apu tuota vielä muutosvoimaa.

Tutkimukseni osoitti, että kaikki haastateltavat olivat saaneet tukea vapautumiseensa. Vankilan tuki oli ollut kuitenkin mielestäni vähäistä siihen nähden, miten nykypäivänä korostetaan vankilan tekemiä vapauttamissuunnitelmia. Ystävien antama tuki oli ollut myös hyvin vähäistä, koska ystävät olivat vanhoja, rikoskuvioista saatuja ystäviä, joilla oli vakava päihdeongelma. Haastateltavien vastauksista kävi ilmi, että vapautuneen vangin päihdeongelmaan tulisi panostaa enemmän, esimerkiksi pidentämällä päihdekuntoutuksien kestoja ja kuntien tulisikin antaa pitempiä maksusitoumuksia, jotta hoito ei katkeaisi kesken. Lähes jokainen haastateltava nosti esille myös vertaistuen tärkeyden vangin tukemisessa. Vertaistuki olisikin hyvä aloittaa jo vankilassaolo aikana, jotta vapautumisen mahdolliset vaaranpaikat kartoitettaisiin ja pelkoa vapautumisesta saataisiin lievennettyä. Myös tärkeimmäksi nousseen vastauksen, vangin oman muutosmotivaation ja elämänmuutoksen halun ohella koettiin, että tarvitaan lisäksi vaiheittaista sopeutumista vapautteen, jotta siviilielämällä olisi paremmat mahdollisuudet onnistua. Granfelt (2010, 144) muistuttaa, että vankilan tulee olla vuorovaikutuksessa tiiviisti myös muun yhteiskunnan kanssa, jotta vapautuvien vankien asemaa työllisyys-, koulutus- ja asumispalveluissa voitaisiin kohentaa.

Tuloksista ilmeni lisäksi, että leimautumista voitaisiin estää muuttamalla median tiedottamistapaa rikollisuuteen liittyen. Mediassa tulisi näyttää vangeista ja heidän elämästään sekä kokemuksistaan todellista näkymää, esimerkiksi erilaisten ajan-kohtaisohjelmien sekä Kakola ja vankiperhe -tyyppisten ohjelmien avulla pystyttäisiin mahdollisesti vähentämään rikollisuuden tuottamaa leimaa. Valtamedian ja viihdeteollisuuden luoma käsitys usein on, että telkien takana rentoudutaan korttia pelaillen, elellään mukavaa elämää ja syödään gourmet-ruokaa. Median luoma tai jo olemassa oleva mielikuva erilaisista asioista on hyvä kyseenalaistaa. Kostiainen (2007, 4-6) on haastatellut artikkelissaan rikostoimittajaa, Jarkko Sipilää, ja hän kertoo, että rikosaiheiden kiinnostavuus on noussut ja se vaikuttaa osittain rikosaiheiden määrän kasvuun mediassa. Hän myös tuo esille, että mitä huonompi uutinen, sen suurempi uutinen.

Rantala (2006, 209) tuo mielestäni hyvän näkökulman siihen, miksi pitäisi kohdistaa apua, erityistukea tarvitsevalle ryhmälle: Ihmiset, joilla toistuva rikollisuus liittyy päihteiden käyttöön, työllistää monia eri viranomaisia, mikä on kallista. Kuka tahansa voi saada myös junassa viereensä arvaamattomasti käyttäytyvän, psykoottisen huumeiden käyttäjän. Tämänkaltaisen ihmisen vankilakierre saattaa katketa ilman ulkopuolisten apua, mutta syynä on tuolloin luultavasti hänen oma kuolemansa. Syrjäytyneiden perusoikeuksista saada inhimillisen elämän turvaamat palvelut, on samalla myös ihmisoikeus.

Taulukko 1. Keskeisimmät tutkimustulokset.

Keskeisimmät tutkimustulokset:
<ul style="list-style-type: none"> • Vapautuneen vangin oma motivaatio, asenne ja muutoksen halu tärkeä edellytys rikoksettoman elämänsuunnan löytämisessä
<ul style="list-style-type: none"> • Asteittainen sopeutuminen siviiliin tärkeää, jotta vanki saataisiin rikoksettomalle tielle
<ul style="list-style-type: none"> • Viranomaisten tietotaitoon vapautuneiden vankien osalta tulisi panostaa enemmän. Viranomaisten tulisi lähteä myös työskentelemään vapautuneiden vankien kanssa ennakkoluulottomasti, ilman kategoriointia
<ul style="list-style-type: none"> • Jälkihuollon toimivuuden kannalta on tärkeää, että vankila on tiiviissä vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa
<ul style="list-style-type: none"> • Vapautuneen vangin oma-aloitteisuus ja avoimuus ehkäisee osaltaan leimatuksi tulemistä
<ul style="list-style-type: none"> • Vangin riittävä tukiverkosto tulisi kartoittaa ennen vapautumista sekä mahdolliset karikot, kuten esimerkiksi se, että rikostaustaiset ystävät ovat ainoita ”tuen antajia” vapautuvalle vangille
<ul style="list-style-type: none"> • Vertaistuki tärkeää vapautuvalle vangille
<ul style="list-style-type: none"> • Vapautuneen vangin kuntoutus-, koulutus- ja työllisyyspolkujen rakentaminen sekä vankien mukaan ottaminen polkujen suunnittelussa
<ul style="list-style-type: none"> • Maksusitoumuksien tulisi olla pitempiä. Vaikka vankilassa kuntoutus aloitettaisiin, sen tulisi jatkua myös vapaudessa ja riittävän kauan, jotta kuntoutuksesta olisi vangille hyötyä
<ul style="list-style-type: none"> • Kuntien palveluiden parantaminen, yhteistyön lisääminen kuntien välillä ja eri alueiden yhdenmukaisuus palveluissa

12 POHDINTA

Tässä luvussa pohdin ja arvioin opinnäytetyöni prosessia sekä tutkimuksen eri vaiheiden työstämistä. Pohdin tässä luvussa myös sosionomi (AMK):n osaamisen kompetensseja suhteessa opinnäytetyöni aihe-alueeseen ja tutkimukseni tuloksiin. Lisäksi lopussa kuvailen, millaisella tutkimuksella opinnäytetyötäni voitaisiin täydentää.

Opinnäytetyöni tekeminen on ollut runsaan vuoden mittainen prosessi. Olen pitänyt opinnäytetyön tuomasta syklistä elämässäni, vaikka aikaa kirjoittamiselle oli välillä hyvin vaikea löytää. Opinnäytetyön tekemisessä opin, millaista prosessi- luontoinen tekeminen on ja mitä se vaatii. Työn lopussa pohdinkin, olenko mahdollisesti vaatinut itseltäni jopa liiankin säntillistä aikataulua.

Opinnäytetyössäni koin luontaiseksi lähteä toteuttamaan tutkimuksessani ensin haastattelut ja vasta sen jälkeen teoreettisen viitekehyksen. Näin sain haastatteluihin osallistuneilta rikollisen taustan omaavilta henkilöiltä näkökulmaa siihen, mistä aihe-alueista opinnäytetyöni olisi hyvä koota. Tällä tavoin varmistin sen, että työn kokonaisuus kattaa tarvittavat käsitteet. Opinnäytetyön tekemistä on helpottanut se, että koen aiheen mielenkiintoiseksi ja uskonkin, että olisin lähtenyt tulevaisuudessa tutkimaan ennemmin tai myöhemmin vangin vapautumiseen liittyvää problematiikkaa.

Opinnäytetyötä tehdessä huomasin ahnehtivani, kun 2000-luvun tietoa alkoikin löytyä vangin vapautumiseen liittyvistä aihe-alueista. Työn loppuvaiheessa päätinkin, että rajan vetämisessä minun täytyy olla tiukempi, koska olisin halunnut mainita lähes kaikki aihepiiriin liittyvät asiat. Runsas vuosi sitten, opinnäytetyöni suunnitelmaa tehdessäni etsin mahdollisia lähteitä ja löysin paljon 80–90 –luvulla tehtyä kirjallisuutta. Pohdin silloin, että miten tulen löytämään riittävästi mahdollisimman ajankohtaista teorian tietoa tutkimukseni taustalle. Nyt parin vuoden sisällä olen huomannut, että on alettu tehdä runsain määrin erilaisia tutkimuksia ja kirjallisuutta, jotka liittyvät jollain tavoin myös tutkimukseeni.

Tutkimuksen toteutus on opettanut paljon. Se on muun muassa nivottanut sosionomi (AMK) opintoni ja työkokemukseni yhteen sekä avannut silmiäni syrjäytymisongelman monitahoisuudesta. Olen löytänyt myös uusia näkökulmia, mitä rikollisuusektorilla työskentely vaatii. Etenkin yksilö- yhteisö- ja yhteiskunta – näkökulman tarkastelu sekä työssä tarvittava kriittisyys ja yhteiskunnassa heikompien aseman edistäminen ovat jääneet vahvasti opinnäytetyöni myötä selkäyttimeeni. Tajusin lisäksi opinnäytetyötä tehdessä, kuinka tärkeää on ottaa tutkimuksen joka vaiheessa eettinen näkökulma huomioon. Pysähdyin pohtimaan useaan otteeseen, millä tavoin esittelen haastateltavat ja miten tuon heidän äänensä kuuluville. Koen, että kohderyhmäni kohdalla oli tavallistakin enemmän monia erilaisia tilanteita, joissa muun muassa anonyymiyys olisi voinut särkyä. Esimerkiksi rikoshistorian mainitseminen olisi saattanut olla tunnistettavuuden riski, samoin kuin tuomioiden pituudet tai vankila, josta viimeinen vapautuminen oli tapahtunut, iästä ja kotipaikkakunnasta puhumattakaan.

Sosionomilla (AMK) on vapautuvien vankien leimautumisen ja syrjäytymisen ehkäisyyn tarvittavaa osaamista ja oikeanlaista kehittämisenäkökulmaa. Sosionomi (AMK) estää syrjintää yhteiskunnassa ja asiakkaiden elämässä. Sosionomi (AMK) kykenee tarkastelemaan rikollisten ongelmia yksilötasolla, yhteisötasolla ja yhteiskunnallisella tasolla, jolloin huono-osaisuutta ja leimautuneisuutta pystytään kokonaisvaltaisesti ehkäisemään. Sosionomi (AMK) edistää tasa-arvoa, suvaitsevaisuutta ja osallisuutta yhteiskunnassa. Sosionomi (AMK) omaa vahvan palvelujärjestelmäosaamisen, joten hän kykenee arvioimaan asiakkaiden palvelutarpeita huomioiden heidän elämäntilanteensa ja sitä kautta ohjaamaan asiakkaita tarvittavien palveluiden piiriin. Sosionomi (AMK) kannustaa ja toimii tukipilarina ihmisten eri elämänvaiheissa ja kriiseissä. (ECTS-kompetenssit, [Viitattu 15.12.2011].) Kuten tutkimuksen tuloksissakin kävi ilmi, vankilasta vapautuneiden kanssa työskentelevät tarvitsevat oikeanlaista suhtautumista ja ajankohtaista tietotaitoa. Uskon, että juuri tämän kaltaista osaamista löytyy sosionomi (AMK):lta, jonka osaaminen ulottuu monille eri sektoreille ja työskentely on asiakaslähtöistä.

Asiakaslähtöisesti toteutettu työ on syvästi eettistä, koska siihen liittyy aina vastuu toisesta ihmisestä. Työn lähtökohtana on ihmisarvo, rehellisyys, yhdenvertaisuus

ja avun jatkuvuuden turvaaminen. Ihminen tulee nähdä kokonaisena persoonana. Työntekijän apuvälineenä toimii herkkyys, rivien välistä lukeminen ja tuntosarvien käyttäminen – kyky ymmärtää enemmän kuin asiakas ääneen sanoo. (Immonen & Kiikkala 2007, 80.) Tämä kiteyttää mielestäni sen, miten hyvä sosiaalialan ammattilainen asiakastyössään toimii.

Mielestäni on hyvin tärkeää, että niin pienissä kuin isoissakin kunnissa saataisiin vangin jälkihuolto toimimaan. Jos tarvittavia palveluita ei pystytä jokaisessa kunnassa järjestämään, olisi tällöin hyvä turvata vangin jälkihuolto tarpeeksi pitkillä maksusitoumuksilla. Mielestäni kuntien keskinäinen kamppailu siitä, mihin vapautuneet vangit sijoittuvat, on turhaa. Tärkeämpää olisi mahdollistaa vapautuneiden vankien palveluiden saanti ja riittävän pitkät kuntoutusajat, vertaistuesta puhumattakaan. Olisi hienoa, jos kuntien päättäjät pystyisivät näkemään asian niin, että kannetaan yhdessä vastuu tästä ongelmasta. Enemmän rahaa valtiolta menee siihen, että vanki pysyy poissa kaidalta tieltä ja jatkaa rikollista uraansa. Tulevaisuutta ajatellen uskon, että ilman kuntien todellista panostusta ja tiivistä yhteistyötä muiden palveluntuottajien kanssa, ei muutosta tule tapahtumaan.

Tulevaisuudessa vapautuneiden vankien hyväksi tehtävässä työssä, tulisi korostaa enemmän kolmannen sektorin tuottamien palveluiden tärkeyttä. KRIS:n kaltaisia vertaisryhmiä olisi hyvä olla Suomessa vieläkin enemmän, koska heidän työnsä on nähty tuottavan tulosta ja myös vapautuneet vangit kokevat KRIS työn hyödylliseksi. Kuitenkin korostan jälleen kuntien toimintaa, joiden tulisi tehdä tiivistä yhteistyötä vapautuneiden vankien hyväksi kolmannen sektorin kanssa. YRE:n eli yhdessä rikoksettomaan elämään – hankkeen tekemä työ tulee mielestäni olemaan yksi tärkeimmistä tahoista tulevaisuuden jälkihuollon onnistumisessa.

Opinnäytetyötäni voisi täydentää tutkimuksella, joka ottaisi kantaa viranomaisten näkökulmaan vapautuvien vankien leimautumisesta. Miten he näkevät tilanteen, millä tavoin he mahdollisesti voisivat ammattilaisina toimia toisin ja enemmän vapautuvaa vankia tukien ja niin edelleen. Viranomaisilta olisi hyvä myös kerätä tietoa siitä, saavatko vangit auttamistyössä oman äänensä kuuluviin eli onko heillä mahdollisuus määritellä omat tarpeensa vai hukkuuko se kiireeseen tai muihin seikkoihin. Opinnäytetyötäni voisi täydentää myös tutkimuksella, jossa kerättäisiin

tietoa, miten eri kunnissa on vapautuneille vangeille jälkihuolto järjestetty sekä miten kunnissa suhtaudutaan vapautuneisiin vankeihin.

Lopputulokseen olen tyytyväinen. Koen, että tutkimukseni tarkoitus ja tavoitteet täyttyivät. Jos olisin jotain tehnyt toisin, niin olisin kirjoittanut hieman eri tyylillä teoriaosuuden. Hain ison määrän kirjoja ja yksitellen kävin läpi etsien kirjoista sopivia lähteitä. Parempi olisi ollut edetä johdonmukaisesti, aihe aiheelta.

Uskon, että tutkimuksestani on hyötyä rikollisen taustan omaavien henkilöiden kanssa työskenteleville. Olen kiitollinen, että haastatteluihin osallistuneet jakoivat kanssani kokemuksensa. Menneisyyden muisteleminen nostaa usein myös niitäkin muistoja, jotka haluisi unohtaa ja haastattelutilanne voi siten olla osalle hyvin uuvuttavaa.

LÄHTEET

- Ahonen, K. 2010. Vapautuvien vankien näkemys palveluntarpeesta yhteiskuntaan sijoittumisessa. Vaasan ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveystieteiden kehittäminen ja johtamisen koulutusohjelma. Opinnäytetyö.
- Aro, A. 2006. Kalttereiden ulkopuolella: rikoksettoman elämän mahdollistavia tekijöitä. Lahden ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö.
- Bauman, Z. 2002. Notkea moderni. Tampere: Vastapaino.
- Blomster, P., Linderborg, H., Muiluvuori, M-L., Salo, I. & Tyni, S. 2010. Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2010. [Verkojulkaisu]. Rikosseuraamuslaitos. [Viitattu 1.4.2012]. Saatavana: <http://www rikosseuraamus.fi/uploads/wqwe0o1.pdf>
- ECTS-kompetenssit. 31.8.2010. Sosiaalialan ammattikorkeakouluverkosto. [Verkkosivusto]. Sosiaaliportti.fi. [Viitattu 15.12.2011]. Saatavana: [http://www.oikeus.fi/5878.htm](http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/sosiaalialanamkverkosto/sosiaaliala_ammattikorkeakouluissa/sosionomi_ama_tutkinto/ects_kompetenssit/Eskola, J. & Suoranta, J. 2003. 6 painos. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.</p>
<p>Ehdollinen vankeusrangaistus. 2012. [Verkkosivu]. Oikeuslaitos. [Viitattu 19.4.2012]. Saatavana: <a href=)
- Goffman, E. 1963. Stigma. Notes on the Management of spoiled Identity Englewood Cliffs. N.J.: Prentice Hall.
- Granfelt, R. 1992. Asuntolan naisen elämää: sosiaalipolitiikan lisensiaattityö. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Granfelt, R. 2006. Paha olla – vankilan sisällä, ulkona, vangin lähellä? Teoksessa: Helne, T. & Laatu, M. Vääräkirja. Helsinki : Kelan tutkimusosasto.
- Granfelt, R. 2010. Syrjäytymisestä vapaaksi vankilassa? Psykososiaalisen työn merkitys vankien elämässä. Teoksessa: Laine, T., Hyväri, S. & Vuokila-Oikonen, P. Syrjäytymistä vastaan. Sosiaali- ja terveystieteillä. Helsinki: Tammi, 144.
- Granfelt, R. 2007. Vankilasta vapauteen, kotiin, yhteiskuntaan. Teoksessa: Sunikka, S., Seppälä, U. & Granfelt, R. Asunnottomuuskirja. Näkökulmia asunnottomien palvelujen kehittämiseen. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA. Heikki Waris –instituutti. Helsinki: Yliopistopaino, 102, 107–111.

- Grönholm, A-K. 2002. Pitkäaikaisvangit. Teoksessa: Salminen, M. & Toivonen, K. Vankeinhoidon perusteet. Helsinki: Tietosanoma, 162–163.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hypén, K. 2004. Vankilasta vuosina 1993-2001 vapautuneet ja vankilaan uudesti palanneet. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004.
- Immonen, T. & Kiikkala, I. 2007. Sopimaton systeemiin. Teoksessa: Hänninen, S., Karjalainen, J. & Lehtelä, K-M. Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. Helsinki: Stakes, 80.
- Joukamaa, M. & työryhmä. 2010. Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. [Verkkajulkaisu]. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2010. [Vii-tattu 4.4.2012]. Saatavana: <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/qclqnxmn.pdf>
- Juhila, K. 2004. Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa: Jokinen, A., Huttunen, L. & Kulmala, A. Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 23, 30.
- Järvelä, S. 2002. Lainrikkajien kuntoutuksesta vapaudessa. Teoksessa: Salminen, M. & Toivonen, K. Vankeinhoidon perusteet. Helsinki: Tietosanoma, 267–274, 281–291.
- Kaistila, N. & Kuusisto, V. 2011. ”Pääsis vaan johki kiinni” -Turku vapautuvan vangin vastaanottajana. Turun ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö.
- Kauppila, T. 2000. Vangit ja turvallisuus. Teoksessa: Niemelä, P. & Lahikainen A R. Inhimillinen turvallisuus. Tampere: Vastapaino, 221, 226–227, 279.
- Kauppila, T. 1999. Vankeudesta vapauteen. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 2/1999. Helsinki: Tietosanoma.
- Kemppainen, E. 2007. Pääsy mahdollinen? Teoksessa: Hänninen, S., Karjalainen, J. & Lehtelä, K-M. Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. Helsinki: Stakes, 237.
- Ketolainen, E., Kuusio, K. & Mustonen, E. 2008. Päihde- ja rikoskierteestä takaisin yhteiskuntaan vertaistukiperiaatteella: tutkimus KRIS-yhdistyksistä. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö.
- Kivivuori, J. & Linderborg, H. 2009. Lyhytaikaisvanki: tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämänkulusta ja rikollisuudesta. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2009.
- Kivivuori, J. 2008. Rikollisuuden syyt. Helsinki: Nemo.

- Kostiainen, R. 2011. Kriminaalipolitiikan suuret muutokset. Haaste 1, 4-7.
- Kostiainen, R. 2007. Rikoksista pitää kertoa totuudenmukaisesti. Haaste 2, 4-6.
- Kostiainen, R. 2003. Vankien psykiatrisessa hoidossa riittää haasteita. Haaste 4, 12–14.
- Kulmala, A. 2006. Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Väitöskirja. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Acta Universitatis Tamperensis 1148, Tampere.
- Kurki, L., Kurki-Suutarinen, M. & Taruvuori, K. 2010. Muurien sisällä: sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa. Tampere: Tampere University Press.
- Laine, M. 2002. Kuntoutus vankilan tehtävänä. Teoksessa: Salminen, M. & Toivonen, K. Vankeinhoidon perusteet. Helsinki: Tietosanoma, 123–124.
- Laitinen, A. & Aromaa, K. 2005. Rikollisuus ja kriminologia. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, J. 2002. Suomen vankeinhoidon historiaa. Teoksessa: Salminen, M. & Toivonen, K. Vankeinhoidon perusteet. Helsinki: Tietosanoma, 295.
- L 20.1.2004/21. Yhdenvertaisuuslaki.
- L 23.9.2005/767. Vankeuslaki.
- Lakso, M-A. & Mäntynen, S. 2011. Selviytymisen mahdollisuus: vankien kokemuksia valvotun koevapauden merkityksestä. Diakonia ammattikorkeakoulu, Diak Etelä Helsinki. Sosionomi YAMK. Opinnäytetyö.
- Metsämuuronen, J. 2006. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp.
- Mikä KRIS on? Ei päiväystä. [Verkkosivu]. KRIS:n kotisivut. [Viitattu: 5.4.2012]. Saatavana: <http://www.kris.fi/?id=110>
- Myhrberg, P. 2007. Vangin asema ja valvonta. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.
- Näkki, P. 2006. Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. [Verkojulkaisu]. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:38. [Viitattu: 18.4.2012]. Saatavana: <http://pre20090115.stm.fi/hl1153130479674/passthru.pdf>
- Rantala, K. 2004. Onko nykykeinoista vankilakierteen katkaisuun? Haaste 3, 11–13.
- Rantala, K. 2006. Syrjäytyneille turvaa vai tuomioita? Vaietut vankilakierteet ja vastuun jakautuminen. Teoksessa: Rantala, K. & Sulkunen, P. Projektiyhteiskunnan käänköpuolia. Helsinki: Gaudeamus, 209–210, 219, 226.
- Raunio, K. 2009. Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

- Raunio, K. 2006. Syrjäytyminen: sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki : Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Richter, M. 2002. Vankeinhoidon käytännöt. Teoksessa: Salminen, M. & Toivonen, K. Vankeinhoidon perusteet. Helsinki: Tietosanoma, 98.
- Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020. 17.1 2011. [Verkkajulkaisu]. Rikosseuraamuslaitos. [Viitattu 4.4.2012]. Saatavana: <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/ezg5sofwogs0.pdf>
- Ryynänen, H. 2010. Vapautuville vangeille lisää tuettuja asumispalveluita. Haaste 1, 21–23.
- Suoninen, E., Pirttilä-Backman A-M., Lahikainen A.R. & Ahokas, M. 2010. Arjen sosiaalipsykologia. Helsinki: WSOYpro.
- Toiviainen, R. 2009. Palvelujärjestelmä sulkee ovet päihderiippuvaisilta. Teoksessa: Helne, T. & Laatu, M. Toinen Vääräyskirja. Lähikuvia sosiaalisista epäkohdista. Helsinki : Kelan tutkimusosasto.
- Toivio, T. & Nordling, E. 2009. Mielenterveyden psykologia. Helsinki: Edita.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Törmä, S. 2007. Sopimaton hoitojärjestelmälle. Teoksessa: Hänninen, S., Karjalainen, J. & Lehtelä, K-M. Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. Helsinki: Stakes, 104.
- Valkama, T. 4.2.2009. Vankien jälkihuolto: Tampereen YRE- yhteistyöryhmän kokemukset ja haasteet vankien jälkihuoltotyössä tehtävästä yhteistyöstä. [Verkkajulkaisu]. Tampereen avoin yliopisto: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. [Viitattu 8.3.2012]. Saatavana: http://www.kris.fi/files/86-Vankien_jalkihuolto.pdf
- Valokivi, H. 2004. Lainrikkojan ääni auttamisjärjestelmissä. Teoksessa: Jokinen, A., Huttunen, L. & Kulmala, A. Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 115–116, 129–132.
- Valvontarangaistus. Ei päiväystä. [Verkkosivu]. Rikosseuraamuslaitos. [Viitattu 19.4.2012]. Saatavana: <http://www.rikosseuraamus.fi/54723.htm>
- Vilén, M., Leppämäki, P. & Ekström, L. 2008. Vuorovaikutuksellinen tukeminen. Helsinki: WSOY.
- Vilka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- VST – hankkeen loppuraportti 2008–2010.
- Yli-Hyövälti, M. 2011. Vapausrangaistusten historia Suomessa. Lapin yliopisto. Oikeustieteiden maisterin tutkinto. Pro gradu- tutkielma.

YRE. Ei päiväystä. [Verkkosivusto]. Rikosseuraamuslaitos. [Viitattu: 4.4.2012].
Saatavana: <http://www.rikosseuraamus.fi/17560.htm>

LIITTEET

LIITE 1: Teemahaastattelurunko

LIITE 1 Teemahaastattelurunko

Teema 1. Vankilasta vapautuminen, vapautumisen ensiaskeleet:

- Koska viimeinen vapautumisesi tapahtui?
 - Vankilatuomion pituus?
- Mistä vankilasta olet vapautunut?
 - erosiko vankilasta saatu tuki vankiloiden välillä?
- Vankilakertaisuutesi määrä?
- Millaisista rikosnimikkeistä olet vankilassa ollut?
- Vapauduitko entiselle kotipaikkakunnalle, vai jouduitko vaihtamaan paikkakuntaa vankilasta päästyäsi?
 - miksi, vapaaehtoisesti vai pakosta?
- Onko vankilasta vapautuminen tuottanut sinulle pelkoa?
 - Millä tavoin? Miksi?
- Millainen koulutus/työtausta sinulla on?
 - Suorititko vankilassa kursseja? Olitko työtoiminnassa?

Teema 2. Tuki ja tuen tarve:

- Saitko vapautumiseesi tukea vankilasta?
 - Millä tavoin? Kenen taholta?
- Oletko saanut vapautuessasi tukea lähipiiriltä, suvulta, ystävilta?
 - Olivatko ystävät uusia vai rikoskuvioissa mukana olleita?
- Oletko saanut tukea vapautumisesi jälkeen viranomaistahoilta/yhdistyksiltä/järjestöiltä?
 - Mistä ja millaista?
- Oletko itse joutunut etsimään apua ja tukea vapautumisesi jälkeen?
 - Millä tavoin tietoa etsit? Johtiko se tuen saamiseen?
- Miten vapautuvaa vankia voisi tukea enemmän?

Teema 3. Syrjintä ja stigmatisointi/ leimautuminen:

- Oletko vankilasta vapautuessasi kokenut syrjintää?
 - Minkälaista, kenen taholta? Työ, koulu, viranomaistahot?
- Mitä haittoja/ongelmia vankilatausta on sinulle tuonut?
- Koetko, että yhteiskunnan jäsenet ovat leimanneet sinut rikolliseksi?
 - Millä tavoin se näkyy? Kenen taholta?
- Pääsitkö vapautumisesi jälkeen töihin/kouluun/johonkin toimintaan?
 - Kuinka pian? Millaisia töitä sait? Olivatko työt pätkätöitä? Kohdeltiinko työpaikoilla oikeudenmukaisesti?
- Kuinka mielestäsi kansalaisten tulisi suhtautua vankilassa olleeseen?
 - Vaikuttaako rikostausta suhtautumiseen? Viranomaisten suhtautuminen nykypäivänä?

Teema 4. Nykypäivän asenteet:

- Mitä mieltä olet nykypäivän tilanteesta, millainen se on vapautuneella vangilla?
 - Onko tilanne erilainen kuin ennen? Millä tavoin?
- Toimiiko nykypäivänä vankien jälkihuolto?
 - Miten sitä voisi kehittää?
- Miten vankien leimautumista rikolliseksi voisi vähentää, estää?
 - Onko medially osuutta vangin leimautumisessa?